

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

**Котловий С.А.
Павлик Н.П.
Сейко Н.А
Ситняківська С.М.**

**МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Навчально-методичний посібник

**Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2023**

УДК 37.013.42 (038)

ББК 74,6 (92)

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Житомирського державного університету імені Івана Франка
від 27.01.2023 р., протокол №2.*

Рецензенти:

Ірина БІЛЕЦЬКА – доктор педагогічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Ольга СИДОРЕНКО – кандидат психологічних наук, доцент, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова.

Ольга ІЛІНА – кандидат педагогічних наук, доцент, Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Методологія наукових досліджень

М36 Навчально-методичний посібник / автори: Котловий С.А., Павлик Н.П., Сейко Н.А., Ситняківська С.М. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 89 с.

ISBN

У навчально-методичному посібнику розкриваються сутність, зміст та основні характеристики досліджень у соціальній сфері. Обґрунтовується методологічний апарат, описано теоретичні та емпіричні методи досліджень у соціальній сфері. На підставі теоретичного матеріалу, викладеного у формі коротких текстів лекцій з однойменного навчального курсу, подано необхідні матеріали для підготовки до практичних занять та самостійної роботи студентів магістратури спеціальності 231 «Соціальна робота».

Навчально-методичний посібник призначається студентам – майбутнім фахівцям соціальної сфери, викладачам ЗВО, керівникам науково-дослідної роботи студентів гуманітарних спеціальностей.

© Котловий С.А., 2023

© Павлик Н.П., 2023

© Сейко Н.А., 2023

© Ситняківська С. М., 2023

© ЖДУ імені Івана Франка, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП

МОДУЛЬ №1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

ЛЕКЦІЯ №1. Соціальна робота як галузь наукового знання.

ЛЕКЦІЯ №2. Провідні методологічні підходи у соціальній роботі як науковій

МОДУЛЬ №1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

дисципліні. Категоріально-поняттєвий апарат соціальної роботи у структурі методологічного знання.

ЛЕКЦІЯ №3. Загальна характеристика методології наукового дослідження. Класифікація провідних методів наукового дослідження у соціальній сфері.

ЛЕКЦІЯ №4. Якісні і кількісні методи наукових досліджень у соціальній сфері.

МОДУЛЬ №2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ У СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ

ЛЕКЦІЯ №5. Опитування як провідний кількісний метод дослідження у галузі соціальної роботи.

ЛЕКЦІЯ №6. Спостереження у соціальних науках, його специфіка.

ЛЕКЦІЯ №7. Метод аналізу документів у соціальній роботі.

ЛЕКЦІЯ №8. Особливості застосування проєктивних методів дослідження у соціальній роботі.

ЛЕКЦІЯ №9. Експеримент як метод дослідження у соціальних науках

ДОДАТКИ

ДОДАТОК №1. МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ «МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

Практичне заняття №1. Наука й наукові дослідження в сучасному світі.

Практичне заняття №2. Види та ознаки наукового дослідження.

Практичне заняття №3. Науковий апарат магістерської роботи.

Діагностичні методики студентського наукового дослідження.

Практичне заняття №4. Методи дослідження різноманітних соціально незахищених груп населення.

Практичне заняття №5. Технології здійснення соціального дослідження.

Практичне заняття №6. Соціальні групи як об'єкт соціального дослідження.

Практичне заняття №7. Фокус-інтерв'ю та методика його проведення.

Практичне заняття №8. Спостереження у соціальних дослідженнях.

Практичне заняття №9. Аналіз документів як метод наукового дослідження.

Практичне заняття №10. Соціометрія як метод наукового дослідження.

Практичне заняття №11. Кейс-ситуації та їх вирішення як метод наукового дослідження.

ДОДАТОК №2. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ З КУРСУ «МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»

ДОДАТОК №3. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З КУРСУ «МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» СПЕЦІАЛЬНОСТІ 231 «СОЦІАЛЬНА РОБОТА»

Вступ

Підготовка фахівців соціальної сфери в Україні здійснюється сьогодні відповідно до чинних нормативних освітніх документів (Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту») і передбачає ступеневу організацію підготовки фахівців соціальної сфери. Науково-дослідна підготовка магістрів соціальної роботи, в свою чергу, вміщує кілька наукових дисциплін, що мають на меті розвиток науково-дослідницьких компетенцій студентів. Серед цих дисциплін чільне місце належить методології наукових досліджень.

Навчально-методичний посібник призначений для вивчення дисципліни “Методологія наукових досліджень”, що знаходиться в групі обов’язкових для вивчення навчальних дисциплін і призначена для підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 23 «Соціальна робота», спеціальності: 231 «Соціальна робота». Навчально-методичний посібник підготовлений для реалізації освітньо-професійної програми «Соціальна робота».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретико-методологічні засади організації та проведення наукових досліджень у соціальній сфері.

Міждисциплінарні зв’язки: Курс виконує інтегративну функцію по відношенню до цілого ряду навчальних дисциплін: соціальної педагогіки, педагогіки, психології, методики соціально-педагогічної діяльності, технологій соціально-педагогічної діяльності, етики соціально-педагогічної діяльності та є базою для написання студентами випускних кваліфікаційних робіт.

Мета, завдання та програмні результати навчання

Метою викладання навчальної дисципліни «Методологія наукових досліджень» є навчання студентів методам та технікам здійснення наукових досліджень у соціальній сфері.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни “Методологія наукових досліджень” є:

– визначити методологічні, теоретичні та етичні засади проведення досліджень у соціальній сфері;

– оволодіти уміннями й навичками планування дослідження у соціальній сфері;

- розкрити умови та особливості застосування різних методів наукового пізнання дійсності;
- охарактеризувати особливості написання студентських науково-дослідницьких робіт різного рівня;
- сформувавати у студентів інтерес до науково-дослідницької діяльності;
- розвивати пізнавальну активність і самостійність студентської молоді.

Програмні результати навчання:

ПРН1. Розв'язувати складні задачі і проблеми, що потребують оновлення й інтеграції знань в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог.

ПРН2. Критично оцінювати результати наукових досліджень і різні джерела знань про практики соціальної роботи, формулювати висновки та рекомендації щодо їх впровадження.

ПРН 8. Автономно приймати рішення в складних і непередбачуваних ситуаціях.

ПРН 10. Аналізувати соціальний та індивідуальний контекст проблем особи, сім'ї, соціальної групи, громади, формулювати мету і завдання соціальної роботи, планувати втручання в складних і непередбачуваних обставинах відповідно до цінностей соціальної роботи.

ПРН 13. Демонструвати ініціативу, самостійність, оригінальність, генерувати нові ідеї для розв'язання завдань професійної діяльності.

ПРН 14. Визначати методологію прикладного наукового дослідження та застосовувати методи кількісного та якісного аналізу результатів, у тому числі методи математичної статистики.

У навчально-методичному посібнику, крім суто програмного матеріалу, вміщено короткі тексти лекцій до курсу, а також розробки практичних занять з різних тем навчальної дисципліни. До тексту посібника включено також завдання для самостійної роботи студентів денної та заочної форми навчання.

Програма навчальної дисципліни складається з таких модулів та змістових модулів:

МОДУЛЬ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ. ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Тема №1. Соціальна робота як галузь наукового знання.

Тема №2. Провідні методологічні підходи у соціальній роботі як науковій дисципліні. Категоріально-поняттєвий апарат соціальної роботи у структурі методологічного знання.

Тема №3. Загальна характеристика методології наукового дослідження. Класифікація провідних методів наукового дослідження у соціальній сфері.

Тема №4. Якісні і кількісні методи наукових досліджень у соціальній сфері.

МОДУЛЬ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ МЕТОДІВ ДОСЛІДЖЕННЯ У СОЦІАЛЬНИХ НАУКАХ

Тема №5. Опитування як провідний кількісний метод дослідження у галузі соціальної роботи.

Тема №6. Спостереження у соціальних науках, його специфіка.

Тема №7. Метод аналізу документів у соціальній роботі.

Тема №8. Особливості застосування проєктивних методів дослідження у соціальній роботі.

Тема №9. Експеримент як метод дослідження у соціальних науках

ЛЕКЦІЯ №1

Соціальна робота як галузь наукового знання.

Серед сукупності суспільних та гуманітарних наук соціальна робота як галузь знання займає особливе місце, оскільки передбачає дослідження й практичне втілення процесу задоволення вітальних та вищих потреб індивідів, соціальних груп, інститутів та інституцій у суспільстві. Крім того, дослідження у галузі соціальної роботи уможливають виявлення, оцінку та прогностичний розвиток потенціалу соціальної сфери, що сприяє задоволенню названих потреб.

Як і будь-яка наукова галузь, соціальна робота має два основні рівні проектування й здійснення дослідницької діяльності – фундаментальний (теоретико-методологічний), та прикладний (практичний, технологічний).

Загалом галузь знань визначається як предметна область освіти і науки, що об'єднує групи спеціальностей для підготовки майбутніх фахівців. У зв'язку з цим підготовка фахівців для соціальної сфери належить за розподілом галузей знання до галузі 23 «Соціальна робота», і передбачає розподіл на дві спеціальності – 231 «Соціальна робота» та 232 «Соціальне забезпечення».

Визначення соціальної роботи як галузі наукового знання потребує врахування двох рівнів протікання соціальних процесів, на яких може відбуватися розвиток суб'єктів соціального життя: 1) низового, де місія соціальної роботи полягає у регулюванні міжособистісних відносин суб'єктів соціального життя шляхом консультування та інших методів соціальної роботи; у соціальному обслуговуванні окремих груп клієнтів; у профілактиці та відповідному коригуванні соціального виключення та соціально відхиленої поведінки; 2) регіонального, де роль і значення соціальної роботи полягають у соціальній картографії, веденні прогностичної аналітики, соціальному управлінні та контролі тощо.

Як зазначають відомі українські вчені М.Лукашевич та І.Мигович (2003)¹, об'єктом досліджень у соціальній роботі є соціальні відносини, які підлягають аналізу, інтерпретації, коригуванню, моделюванню, прогностичній оцінці та іншим дослідницьким процедурам. Зауважимо, що соціальні відносини вивчає не лише теорія соціальної роботи; цей об'єкт дослідження притаманний також соціальній філософії, соціології, соціальній психології та ін. Тому дослідження в соціальній роботі мають яскраво виражений міждисциплінарний характер; водночас соціальна робота суттєво вирізняється з-поміж інших суспільних і гуманітарних галузей знання, оскільки аналізує, досліджує, моделює й проектує практичну діяльність стосовно особи, груп, інститутів, соціуму загалом з метою створення якомога більш комфортного соціального середовища для функціонування й розвитку названих соціальних об'єктів.

До сукупності соціальних відносин, які потребують всебічного дослідження, ми відносимо:

- 1) Відносини мікрорівня, що спричинюють мікросоціалізацію особистості – міжособистісні у межах сім'ї та інших малих соціальних груп; проблеми соціального виключення особи у межах малих соціальних груп, що спричинюють її соціальну ізоляцію та різноманітні види соціально відхиленої поведінки – бездомність, агресивність, девіантність, самотність тощо;
- 2) Відносини інституційного рівня, що визначають статусні позиції особи у соціально-економічному, соціально-культурному, соціоекологічному відношенні; ці відносини потребують дослідження проблем зубожіння, соціальних чинників різноманітних захворювань, забрудненого середовища, економічної надексплуатації, соціальних наслідків технократії та глобалізації та ін.;
- 3) Відносини поведінкового рівня: адиктивні вияви поведінки, соціальна девіація, наркотична та інші види залежності, тощо;

¹ Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи. Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. і випр.— К.: МАУП, 2003. — 168 с.

4) Відносини моделювання своєї позиції в соціумі, тобто соціальна самооцінка, аксіологічні характеристики соціалізації, формулювання та досягнення життєвих цілей, що може спричинити певні соціальні відхилення – бродяжництво, люмпенізацію, шахрайство, втрату життєвих цінностей та ін.

При цьому соціальна робота як галузь знання досліджує конкретні проблеми соціального функціонування особи, групи, соціальної інституції, спільноти тощо; вона вивчає провідні принципи, закономірності, інтереси і мотиви осіб та груп у соціумі, спираючись на методологічні та теоретичні здобутки інших соціальних і гуманітарних наук.

Внаслідок цього, соціальна робота запозичила переважну більшість категорій і понять, а також методів дослідження з інших наук, як гуманітарних, так і природничо-математичних. Найбільш тісним є зв'язок соціальної роботи з філософією, соціологією, психологією, соціальною педагогікою. Так, з соціальної філософії соціальна робота запозичила принципи соціально-філософського пізнання окремих питань і проблем, що мають соціальний зміст, наприклад, питання соціального статусу та його впливу на процеси соціалізації, аналіз взаємин різноманітних соціальних груп у соціумі, проблеми соціальної відповідальності тощо. Соціологія надає соціальній роботі як теоретичне підґрунтя, так і широкий масив результатів емпіричних соціологічних досліджень. Ці матеріали уможливають соціальним працівникам визначення основних соціальних проблем як на мікро, так і інституційному рівні. Щодо психології, то сукупність її психодіагностичних методик та теорій особистості дозволяють соціальним працівникам планувати й здійснювати клієнт-орієнтовану соціальну роботу, надавати допомогу клієнтам у кризових станах та ін. На межі соціальної роботи і психології створилася окрема галузь наукового знання – психологія соціальної роботи.

Соціальна педагогіка та соціальна робота також тісно взаємопов'язані, оскільки в практиці соціальної роботи важливе

значення мають психолого-педагогічні умови її здійснення, а також специфіка педагогічного впливу на процеси соціалізації особистості та попередження соціально відхилених виявів поведінки.

Таким чином, соціальна робота – це інтегрована міждисциплінарна галузь наукового знання та практики діяльності спеціально підготовлених працівників, які у виконанні своїх обов'язків послуговуються як фундаментальними знаннями з різних наукових сфер, так і методами дослідження, притаманними кільком гуманітарним наукам.

ЛЕКЦІЯ №2

Провідні методологічні підходи у соціальній роботі як науковій дисципліні. Категоріально-поняттєвий апарат соціальної роботи у структурі методологічного знання.

Як і інші галузі гуманітарного знання, соціальна робота керується різноманітними методологічними підходами – як до побудови власної теорії, так і до організації й проведення дослідницьких процедур. Наявність чи відсутність того чи іншого методологічного підходу в соціальній роботі залежить, передовсім, від трактування самого поняття соціальної роботи та окреслення її парадигми. Останнє, у свою чергу, зумовлюється соціокультурними, соціально-економічними, соціально-політичними обставинами, що формують концептуальні засади соціальної роботи, її нормативно-правове забезпечення, суб'єктний характер здійснення, сукупність і класифікацію клієнтів та ін. Так, якщо соціальну роботу тлумачити виключно як різновид професійної діяльності, то провідними науковими підходами варто обирати компетентнісний, технологічний, діяльнісний; у випадку, якщо соціальна робота окреслюється як соціальний інститут у суспільстві, місія якого полягає у зниженні рівня соціальної напруженості – можливий вибір наукових підходів у єдності системного, технологічного, синергетичного та ін. Соціокультурні характеристики соціальної роботи можуть

додати до переліку наукових підходів соціокультурний чи культурологічний, а також аксіологічний. Визначення соціальної роботи як різновиду суспільних технологій робить провідними технологічний, діяльнісний, компетентнісний наукові підходи.

На сукупність наукових підходів, якими керується соціальна робота як галузь наукового знання, впливає також окреслення її об'єкта і предмета. Якщо об'єктом соціальної роботи визначено соціальні відносини, а предметом – зміст і технології їх оптимізації, то наукові дослідження покладаються на використання системного, діяльнісного та культурологічного підходів; коли об'єктом вивчення проголошуються клієнти соціальної роботи, то найімовірніше обираються компетентнісний, технологічний та діяльнісний підходи; у випадку обрання в якості об'єкта «соціальні відносини» – аксіологічний, синергетичний, середовищний. При цьому спостерігається суттєва відмінність вітчизняних та зарубіжних підходів до визначення соціальної роботи, оскільки європейська методологія тяжіє до окреслення соціальної роботи як суто прикладного виду діяльності, як практики надання допомоги. Таке трактування соціальної роботи зумовлене історичними традиціями, в яких формувалися зарубіжні моделі соціальної роботи – як допоміжної соціальної інституції, яка і забезпечувала кризове втручання або ж профілактику певних видів соціального виключення чи соціально відхиленої поведінки.

Найбільш коректний вибір наукових підходів до змісту та організації соціальної роботи знаходимо у М.Пейн, яка запропонувала три концепції цього виду діяльності:

- 1) Рефлексивну – соціальна робота є процесом взаємодії, яка забезпечує зростання добробуту осіб, груп, громад, спільнот на регіональному та суспільному рівні;
- 2) Соціалістичну – соціальна робота забезпечує співробітництво та взаємопідтримку в суспільстві з боку представників різних соціально-статусних груп та спільнот;

3) Реформістську – соціальна робота є комплексом послуг з забезпечення соціального комфорту осіб та груп у соціумі.

Загалом варто зазначити, що сукупність наукових підходів до окреслення теорії і методики соціальної роботи залежить від розуміння її сутності, що ми представили у таблиці 1.

Таблиця 1.

Вибір наукових підходів до теорії і методики соціальної роботи залежно від сутності поняття

Тлумачення сутності соціальної роботи	Зміст поняття соціальної роботи	Вибір наукових підходів
Як професійна діяльність	За такого тлумачення соціальної роботи вона окреслюється як діяльність з надання різноманітних послуг особам, соціальним групам, спільнотам та громадам стосовно їх ефективного й комфортного функціонування в суспільстві	Компетентнісний Діяльнісний Системний Технологічний Середовищний
Як елемент соціальної політики	У цьому випадку соціальна робота окреслюється як механізм реалізації соціальної політики держави, що має забезпечити співіснування різних соціальних груп і прошарків на засадах соціальної справедливості й відповідальності, соціального миру й громадянського суспільства	Системний Аксіологічний Праксеологічний Культурологічний Синергетичний
Як наука	У визначенні соціальної роботи як науки закладено її	Системний Технологічний

	дослідницький характер, сукупність наукових методів і методик пізнання, наукову місію соціальної роботи	Діяльнісний
--	---	-------------

Виходячи з системного характеру соціальної роботи, ми визначаємо її як систему теоретичних знань і практику реалізації певних видів діяльності, спрямованих на забезпечення соціальної справедливості, запобігання соціальній відчуженості та соціальному виключенню, задоволення соціально гарантованих особистісних, групових та інституційних інтересів суб'єктів соціального простору.

З огляду на таке визначення соціальної роботи можемо подати **провідні наукові підходи** до досліджень соціальної роботи таким чином:

1. Системний підхід – як такий, що визначає наявність, взаємозумовленість та взаємозалежність складників соціальної роботи, що разом визначають її системний змістовий характер.

2. Компетентнісний підхід – як науково обґрунтовану сукупність положень про комплексний характер професійної компетентності соціальних працівників\соціальних педагогів, що ґрунтується на стійкій мотивації, ґрунтовних знаннях, вміннях і навичках, а також на наявності необхідних особистісних якостей фахівців соціальної сфери, що формуються у процесі навчання в ЗВО, та розвиваються в практичній соціально-професійній площині.

3. Діяльнісний підхід – як такий, що визначає необхідність формування й розвитку особистості соціального працівника як професіонала в різноманітних видах діяльності – освітньої, соціально-консультативної, профілактичної, фасилітативної, корекційної, дослідницької тощо.

4. Аксіологічний підхід – що визначає систему особистісних, професійних та соціально-групових цінностей соціального педагога\соціального працівника, які впливають на цілі, зміст та методику професійної діяльності в соціальній сфері.

Категоріально-поняттєвий апарат соціальної роботи значною мірою запозичений з інших наук, з огляду на інтегративний характер соціальної роботи як наукової галузі. Традиційно до основних понять соціальної роботи зараховують такі їх групи:

1. Запозичені з інших наук, передусім, «соціум», «середовище», «соціалізація», «соціальні відносини», «соціальне виховання» та інші.

2. Загальнонаукові поняття, що окрім соціальної роботи, використовуються в інших соціально-гуманітарних науках (переважно філософії, соціології, культурології, педагогіці, психології), як-от: «соціальна адаптація», «соціальний інститут», «соціальна діагностика», «соціальний захист» тощо.

3. Вузькогалузеві поняття, які використовує переважно соціальна робота як наука і як галузь практичної діяльності, наприклад, «соціальний працівник», «соціальне забезпечення», «соціальна опіка», «соціальний педагог» та інші.

Кожне з наведених вище понять соціальної роботи використовується в процесі здійснення наукових досліджень на методологічному рівні, оскільки може виступати об'єктом, предметом, ключовим словом мети чи завдань дослідження в названій галузі.

ЛЕКЦІЯ №3.

Загальна характеристика методології наукового дослідження.

Класифікація провідних методів наукового дослідження у соціальній сфері

Методологію найчастіше окреслюють як науку про методи дослідження. Таким чином, методологія соціальної роботи може бути визначена як наука про методи досліджень у соціальній роботі. З розвитком різноманітних методів дослідження в гуманітарних науках з'явилася необхідність їх систематизувати та логічно пояснити сферу їх застосування. У зв'язку з цим методи дослідження необхідно було узагальнити й піддати діалектичному аналізу. Філософія як загальна методологія науки послуговувалася спочатку переважно діалектичними методами дослідження, тобто:

Аналізом – методом дослідження, який передбачає розкладання досліджуваного цілісного об'єкта на більш прості частини з метою виділення їх специфіки, встановлення зв'язків і залежностей між окремими елементами цілого.

Синтезом – дослідницьким методом, що передбачає з'єднання компонентів складного явища чи об'єкта дослідження з метою конструювання нового знання, або ж розширення вже існуючих обсягів знань про досліджуваний об'єкт.

Порівнянням – цей метод дослідження вміщує в собі знання про два чи більше об'єктів, що мають схожі й відмінні характеристики. Їх порівняння має збагатити знання дослідника й привести до виважених наукових висновків, цінних для розвитку науки. Метод порівняння є базовим для окремої галузі наукового знання – компаративістики.

Класифікацією – методом дослідження в гуманітарних науках, що уможливорює виділення спільних ознак чи характеристик у групі досліджуваних об'єктів, або ж розділення досліджуваного явища на частини, що мають спільні ознаки. Основними перевагами класифікації є те, що в її процесі можливе застосування аналітико-синтетичних процесів, що приводять до цілісного вивчення об'єкта.

Індукція – найчастіше застосовується для аналізу наукових фактів як метод поступового переходу від часткового знання до загальних висновків про функціонування об'єкта дослідження.

Дедукція – дослідницький метод, за якого відбувається перехід від загальних умовиводів до часткових заключень стосовно досліджуваного явища, процесу чи факту.

Крім методів діалектики, історично традиційним став раціоналістичний метод Рене Декарта, що передбачає:

- Використання в міркуваннях дослідника того, що можна чітко уявити й виразно інтерпретувати;
- Розподіл більш складних дослідницьких проблем на менш складні, навіть елементарні;
- Поступовий перехід від простих для дослідження об'єктів до більш складних, з метою осягнення досліджуваної цілісності явища;

- Застосування ланцюжка дедуктивних міркувань, щоб врахувати всі сторони й аспекти досліджуваного об'єкта.

Своєрідним продовженням раціоналізму Р.Декарта у ХХ столітті став феноменологічний метод Е.Гуссерля. Цей дослідницький метод поставив на чільне місце в процесі дослідження наше усвідомлення як самого дослідницького процесу, так і його результатів. Керуючись тим, що кожна людина має свідомість і здатність до усвідомлення своїх дій, феноменологія визнає першість у процесі пізнання не фактів, а їх проявів у нашій свідомості, тобто феноменів.

Виходячи із загальнофілософських методів дослідження, соціальна робота як гуманітарна галузь науки, що має чітко виражений міждисциплінарний характер, запозичила основні дослідницькі методи, техніки і методики з філософії, соціології, психології, педагогіки та інших галузей знань. Можемо запропонувати таку класифікацію методів дослідження, що використовуються в соціальній роботі:

1. Загальнонаукові методи дослідження – викладені вище методи аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, ідеалізації, індукції, дедукції та ін.
2. Галузеві методи дослідження, запозичені переважно з соціології та психології, наприклад:
 - Спостереження – якісний метод дослідження, який дозволяє візуально вивчати об'єкти, явища, процеси, факти, з метою отримання максимально достовірної, проте суб'єктивно інтерпретованої інформації про функціонування явищ і процесів соціальної дійсності.
 - Опитування – переважно кількісний (або ж якісний) комплексний метод дослідження, метою якого є встановлення стану соціальних явищ, процесів і фактів за допомогою спеціально розроблених і апробованих документів - опитувальників.
 - Метод роботи з документами – метод дослідження, що передбачає обов'язкову наявність спеціальних джерел – документів – які уможливають дослідження того чи іншого соціального явища за допомогою викладеної

документальної інформації (аудіо, відео, друкованої, віртуальної тощо).

Загалом наведені вище методи досліджень можна згрупувати у дві групи: кількісні та якісні. Водночас зрозуміло, що цей поділ дуже умовний, оскільки будь-який кількісний метод дослідження передбачає якісну інтерпретацію результатів і т.і. Крім того, методи дослідження можуть бути поділені на емпіричні й теоретичні. До емпіричних методів дослідження традиційно відносять спостереження, експеримент, емпіричний опис результатів та ін. Фактично емпіричні методи дослідження значною мірою співпадають з якісними. До теоретичних методів дослідження відносять, передовсім, метод ідеалізації, сходження від абстрактного до конкретного, метод поєднання історичного й логічного в дослідженні, аксіоматичний метод та деякі інші.

Наведені вище методи теоретичного пошуку, у свою чергу, також мають певні підвиди. Так, наприклад, метод ідеалізації може бути реалізований у вигляді методу моделювання, що представляє ідеальний образ реальних процесів у соціальному, навчальному, науковому, педагогічному, психологічному знаннєвому просторі.

Важливе значення для побудови методології дослідження має також застосування логічного й хронологічного методів. Логічний метод дослідження реалізується на підставі гіпотетичного чи аксіоматичного підходів. Гіпотетичний підхід передбачає формулювання певної гіпотези, тобто припущення про закономірності та результати функціонування соціального явища або факту. Аксіоматичний підхід вимагає врахування положень і тез, що не передбачають жодних доказів і приймаються як однозначно об'єктивні. Завдяки аксіоматиці досліднику вдається раціоналізувати наукові теорії, прийняти вже відомі знання такими, як вони подані в більш ранніх дослідженнях; натомість гіпотетичні викладки уможливають здобування нових знань в межах вже існуючої дослідницької інформації.

Хронологічний метод дослідження дає змогу представити досліджуваний об'єкт в його історичній ретроспективі, в хронологічній послідовності розвитку подій. Застосування

хронологічного методу сприяє ґрунтовному вивченню соціальних явищ і процесів з урахуванням певного історичного часу їх існування й розвитку.

ЛЕКЦІЯ №4

Якісні і кількісні методи наукових досліджень у соціальній сфері.

Якісні і кількісні методи дослідження є однією з класифікацій методів і методик дослідження, прийнятих у гуманітарних науках. Загалом за принципом якості\кількості всі методи дослідження поділяють, власне, не на дві, а на три групи, з чим пов'язане існування трьох типів методології досліджень, а саме:

- 1) Кількісна методологія (позитивістська), що представляє кількісні дослідження (*Quantitative research*);
- 2) Якісна методологія (інтерпретаційна), що представляє якісні дослідження (= *Qualitative research*);
- 3) Змішана методологія, що містить ознаки і кількісних, і якісних досліджень (*Mixed Methods Research*).

Застосовуючи метод порівняння, можна представити кількісні та якісні дослідження у схожих чи відмінних характеристиках, як це подано в таблиці 1.

Таблиця 1. Відмінності у кількісних та якісних методах дослідження

Кількісні методи досліджень	Якісні методи досліджень
Спираються на числові феномени	Користуються текстами замість чисел
Концентруються на точці зору учасників досліджень (респондентів і дослідників) та їх щоденному досвіді	Використовують статистичні методи перевірки достовірності
Використовують великі групи для проведення досліджень	Можуть проводитися з кількома особами чи невеликими групами
Спираються на існування досліджуваного явища всюди і у	Спираються на спробі поглиблення знань про

великих кількостях	досліджуване явище на вибраних випадках або учасниках дослідження
Покладаються на системно й комплексно накопичені результати	Можуть покладатися на випадково накопичені результати досліджень

Приписувана якісним методам дослідження низька об'єктивність може бути пояснена тим, що кількісні методи меншою мірою узалежнені від особи дослідника і тому можуть бути перевірені в інший час іншим дослідником з гіпотетично близьким результатом. Водночас і якісні, і кількісні методи дослідження не є такими в чистому вигляді, адже кількісні методи діагностики передбачають якісні висновки/інтерпретацію, а якісні методи дослідження можуть бути прокоментовані в числових величинах.

І якісні, і кількісні методи дослідження мають дві групи підметодів:

- методи збору даних;
- методи інтерпретації даних.

До методів збору даних в групі якісних методів дослідження належать, насамперед:

- інтерв'ю (різних видів і типів) – метод отримання необхідної дослідникові інформації соціального змісту у процесі ведення цілеспрямованої особистої бесіди. Інтерв'ю може використовуватися на ранній стадії дослідження як пілотажний метод, з метою постановки проблеми та формулювання гіпотези; за умови малої вибірки інтерв'ю може стати основним методом дослідження; може бути проведене також результуюче інтерв'ю, з метою контролю отриманих даних;
- спостереження – у соціальній сфері має певні обмеження та власну специфіку; найчастіше не є основним методом дослідження; фіксує первинну інформацію про досліджуваний соціальний процес чи явище;
- методи аналізу документів (у всій їх сукупності);

- фокус-групи – метод дослідження, що передбачає обговорення соціальних проблем під керівництвом модератора.

Методи інтерпретації даних представлені, передовсім, аналізом змісту, нарративним аналізом, герменевтичними методами, аналізом дискурсу та ін.

Чим, загалом, займаються якісні дослідження? За їх допомогою існує можливість аналізувати інтеракції й комунікативні акти в процесі їх перебігу, вивчати документи (тексти, образи, знімки, відео, музику тощо), аналізувати результати людського досвіду (індивідуального й групового).

Різниця між якісними й кількісними дослідженнями в соціальній сфері викладена нами в таблиці 2.

Таблиця 2.

Аналіз різниці між кількісними та якісними дослідженнями на рівні дослідницьких характеристик

Рівень встановлення різниці	Кількісні дослідження	Якісні дослідження
На рівні концепції соціальної дійсності	Соціальна дійсність існує об'єктивно і незалежно від суб'єктів соціального життя	Соціальна дійсність є, власне, такою, як її бачать і створюють суб'єкти соціального життя
Постановка мети дослідження	Номотетична мета, тобто дослідження спрямоване на усталення універсальних основ суспільного життя	Ідіографічна мета, тобто дослідження спрямоване на опис соціального стану окремих осіб, місця і часу
Зв'язок між дослідженням і соціальними теоріями	Конфірмаційний\ верифікаційний, тобто соціальні теорії визначають, що і в який спосіб має бути досліджене	Відкритий, тобто в якісних дослідженнях закладається можливість створення нових теорій, а не їх

		верифікація
Характеристика отриманих даних	Тверді, чіткі, порівнювальні результати	М'які, глибокі, виняткові результати
Зв'язок між дослідником і респондентами	Віддалений, тобто: відсутність прямого контакту або ж спорадичний контакт в процесі проведення дослідження	Близький, тобто: тривалий контакт з респондентами, зміст і сутність якого впливають на результати дослідження та їх інтерпретацію

Постмодерністська парадигма науки в гуманітарній галузі передбачає певне відчуження від традиційного алгоритму проведення як кількісних, так і якісних досліджень. Так, Карл Поппер вважає, що наука розвивається лише завдяки спростуванню одних гіпотез, і заміщенню їх іншими, які в перспективі також стануть сфальсифікованими. Основні тези його теорії можна викласти в таких тезах:

- 1) наукові гіпотези надаються до фальсифікації;
- 2) наука розвивається завдяки черговому спростуванню існуючих теорій, що замінюються іншими, більш методологічно сильними;
- 3) знання ніколи не є остаточним; кожна теорія проходить через численні спроби фальсифікації, що може й не збільшувати їх об'єктивності;
- 4) у зв'язку з висловленим вище індукція не існує як спосіб творення теорії і методології досліджень.

Такі міркування К.Поппера цілком підтверджуються теорією т.зв. «білих лебедів». Вчений вивів положення про те, що теза «всі лебеді білі» може бути істинною до того часу, поки не знайдеться хоча би один чорний лебідь. Таким чином теорія буде сфальсифікована, і наука стане розвиватися далі, користуючись іншою методологією.

Результати кожної діагностичної методики, реалізованої у соціальній сфері, можна по-різному інтерпретувати. Якісний аналіз кількісних досліджень залежить від особи дослідника, використаної ним методології, рівня його обізнаності з досліджуваним явищем. Крім того, велике значення має здатність дослідника використовувати той чи інший науковий дискурс в інтерпретації результатів дослідження.

У процесі реалізації кількісних та якісних методів дослідження важливе значення має його об'єкт. В соціальній сфері об'єктами дослідження виступають особи, соціальні групи (великі і малі), окремі соціальні явища та процеси, які, в свою чергу, також прив'язані до соціальних груп чи окремих осіб.

ЛЕКЦІЯ №5

Опитування як провідний кількісний метод дослідження у галузі соціальної роботи

Опитування – це один з найбільш поширених методів збору інформації в дослідженнях з соціальної роботи. Опитування може бути безпосереднім (як усне опитування чи інтерв'ювання), або ж опосередкованим (письмове опитування або ж анкетування). Загальна назва цього методу дослідження включає різні галузі опитування (соціологія, політологія, психологія, педагогіка, маркетинг та ін.), різні групи респондентів (масове, експертне, вибіркоче опитування та ін.). Опитування досить часто використовується для вивчення громадської думки з різноманітних питань соціального змісту.

Опитування проводиться за допомогою певного переліку запитань або ж тверджень, які відповідно відзначаються чи обираються респондентом. Існують різноманітні класифікації опитувань. Традиційно опитування поділяють на два основні види – інтерв'ю та анкетування. **Інтерв'ю** передбачає безпосередній контакт дослідника з респондентом, хоча водночас може бути як прямим (як пряма комунікація обох учасників інтерв'ю), так і опосередкованим (наприклад, опитування в соціальних мережах). Натомість **анкетування** може бути очним (коли дослідник або ж його

представник присутній при заповненні відповідей на запитання анкети) або ж заочним (за якого анкети заповнюються поза присутністю анкетера, наприклад, у віртуальному просторі, за телефоном та ін.). **Експертне опитування** становить ще більш особливу форму цього методу дослідження, оскільки в цьому випадку респондентами мають виступати експерти в тій чи іншій галузі, або з тієї чи іншої проблеми дослідження.

Крім представленої вище класифікації опитувань в соціальній сфері, можуть розглядатися стандартизовані чи нестандартизовані опитування. Стандартизоване опитування порівняно з нестандартизованим містить більш чітко сформульовані і жорстко регламентовані питання; нестандартизований опитувальник припускає більше свободи респондента у відповідях на запропоновані питання.

Розробка опитувальників передбачає реалізацію певного алгоритму, що складається з кількох етапів:

- 1) Визначення мети опитування;
- 2) Визначення виду опитування;
- 3) Розробка питань та підготовка бланку анкети;
- 4) Пілотне опитування (за потреби) для внесення необхідних правок в текст опитувальника;
- 5) Безпосереднє опитування;
- 6) Аналіз результатів опитування.

Існують певні вимоги до складання опитувальників, незалежно від мети та галузі знання, для якої призначається цей метод дослідження:

1. Питання в опитувальнику мають бути логічними і не заперечувати одне одного.
2. При складанні питань важливо не вживати малозрозумілу лексику або ж вузькоспеціальні терміни чи поняття.
3. Список варіантів відповідей має бути максимально вичерпним, або ж містити варіант «свій варіант відповіді».
4. Зміст запитань не повинен бути надто експресивним або викликати у респондента неприємні відчуття.

5. Питання мають бути сформульовані таким чином, щоб не передбачати відповідей-шаблонів («так» чи «ні», «завжди» чи «ніколи»).

6. Опитувальник не повинен містити сугестивних питань.

У розгорнутих опитувальниках, які відповідають наведеним вище вимогам, можливі кілька різновидів питань:

1) Питання-фільтри, які дають можливість відділити тих респондентів, які не зможуть відповісти на питання анкети. Наприклад, при опитуванні на тему громадської думки стосовно соціального захисту дітей-інвалідів важливо задати питання-фільтр такого, наприклад, змісту: «Чи є у Вашій родині чи в колі Вашого спілкування сім'ї, що виховують дитину-інваліда?».

2) Мотиваційні питання, що дають можливість підвищити інтерес респондента до тематики опитування.

3) Питання щодо віку та статі, або ж повна т.зв. «паспортичка» (вік, стать, рівень освіти, соціальний статус особи чи родини, місце проживання і т.п.).

4) Контрольні питання, які можуть доповнювати питання-фільтри, щоб впевнитися в актуальності й об'єктивності заданих питань-фільтрів.

5) Основні тематичні питання.

Крім такої класифікації питань в опитувальнику, можна розглядати ще й такі види основних тематичних питань:

1) Закриті питання, що містять чітко регламентований перелік відповідей (бажано від 3 до 10) із зазначенням того, скільки відповідей може обрати респондент;

2) Відкриті питання, що передбачають нерегламентовану відповідь респондента у будь-якому обсязі та будь-якій формі;

3) Відкрито-закриті питання, що вміщують як регламентований перелік відповідей, так і можливість відповісти вільно (наприклад, за допомогою позиції «свій варіант відповіді»);

4) Питання – оціночні шкали (вибір респондентом оцінки твердження від «2» до «5», від «1» до «10»);

- 5) Питання – шкала важливості (вибір респондентом між «надзвичайно важливо» чи «повністю погоджуюся» до «байдуже» чи «цілком не погоджуюся»);
- 6) Питання – завершення фраз чи речень;
- 7) Питання у вигляді таблиць.

Основними вимогами до розробки опитувальників можна назвати такі:

- Питання з одного тематичного блоку варто розміщувати поряд;
- Питання, що потребують значного часу чи великого обсягу тексту з боку респондента, варто розміщувати в середині анкети;
- Наприкінці анкети розміщуються уточнюючі або ж контрольні питання.

Метод інтерв'ю як різновид опитування має свою специфіку; воно ґрунтується на безпосередній соціально-психологічній взаємодії між інтерв'юером та респондентом, тому інтерв'юер має бути відповідно підготовленим фахівцем. При цьому інтерв'юер витрачає на проведення інтерв'ю набагато більше часу, ніж при простому анкетному опитуванні. Інтерв'ю може бути вільним (бесіда без чіткої деталізації питань), панельним (інтерв'ю одного й того ж респондента через певні проміжки часу), клінічним (проводиться з метою визначення внутрішніх мотивів та спонукальних чинників респондента), сфокусованим (бесіда з метою обговорення конкретної проблеми).

Експертне опитування проводиться з компетентними особами, що добре обізнані з предметом опитування. Для цього виду опитування добирається спочатку попередня група респондентів, яка потім звужується до кола найбільш підготовлених осіб. Експертне опитування дає можливість спрогнозувати подальший розвиток подій стосовно досліджуваного явища чи процесу, оцінити рівень достовірності отриманих за допомогою інших методів дослідження даних. Для проведення експертного опитування розробляється бланк опитування, що містить запитання концептуального характеру.

ЛЕКЦІЯ №6.

Спостереження у соціальних науках, його специфіка

Спостереження – це одних із загальнонаукових якісних методів дослідження, який передбачає візуальне та слухове сприйняття зовнішньої соціальної інформації. На відміну від деяких інших методів дослідження, наприклад, опитування, спостереження має специфічні завдання і особливий перебіг в соціальній сфері, тому що не всі соціальні явища і процеси можна сприймати за допомогою органів відчуттів. У зв'язку з цим спостереження, як правило, не виступає єдиним самостійним методом дослідницької діяльності, а доповнюється іншими, або ж доповнює інші методи діагностики соціальних феноменів.

Метод спостереження може бути додатковим методом фактично до всіх інших методів дослідження, адже досліднику завжди важливо спостерігати за респондентом в його участі в інших методах дослідження – опитуванні, проєктивних тестах, інтерв'юванні, експерименті тощо. Почасти саме спостереження надає дослідникові той допоміжний масив інформації, який додає проведеному дослідженню належного рівня об'єктивності і валідності.

Основними **вимогами** до спостереження як методу дослідження в соціальній сфері можемо назвати такі:

- 1) Об'єктом спостереження мають бути суттєві для обраної тематики дослідження характеристики особистості, групи, страти, галузі, простору, процесу, явища та ін.;
- 2) Спостереження має проводитися системно, упродовж певного, залежного від особливостей дослідницького процесу часу (якщо це дозволяють обставини); звісно, одноразове спостереження за об'єктом, як правило, не надає достатніх відомостей про досліджуваний об'єкт чи явище;
- 3) Спостереження має проводитися відповідно до поставленої перед усім дослідженням мети; його процедура також має відповідати меті дослідження;
- 4) Спостереження повинне характеризуватися широтою (фіксувати якомога більшу кількість характеристик

досліджуваного об'єкта, явища чи процесу) і глибиною (стосуватися найбільш значущих для теми дослідження характеристик об'єкта);

5) Результати спостереження мають бути відображені в спеціально підготовлених бланках, і супроводжуватися авторськими інтерпретаційними висновками.

В практиці проведення спостережень їх можна *класифікувати* за різними критеріями, як-от:

- 1) За критерієм *формалізованості* спостереження може бути стандартизованим (таким, що передбачає детально розписану процедуру і відповідно розроблені бланки спостереження) і нестандартизованим (таким, де дослідник послуговується лише принциповим планом спостереження);
- 2) За критерієм умов організації – лабораторним (коли умови спостереження наближені до реальних, найчастіше штучно створені) та польовим (спостереження проводиться в реальних умовах функціонування особи, групи, явища, процесу тощо);
- 3) За критерієм позиції дослідника – включене (дослідник впливає на процес спостереження своєю присутністю) та невключене (дослідник не втручається в процес спостереження);
- 4) За критерієм систематичності – систематичне і несистематичне.

Особливої уваги заслуговує *включене спостереження*, яке саме по собі ділиться на кілька видів, залежно від того, яку саме позицію займає в ньому дослідник: учасника (про якого інші учасники процесу спостереження не здогадуються або ж здогадуються), спостерігача (з різним ступенем контактів дослідника з об'єктом, за яким ведеться спостереження).

Метод спостереження як метод дослідження має свої переваги і недоліки. До основних *переваг* цього методу можна віднести такі:

- Можливість безпосередньої фіксації природних ситуацій саме в момент їх здійснення;

- Незалежність від бажання чи небажання респондентів брати участь у дослідженні;
- Оперативність отримання дослідницької інформації;
- Невеликі кошти на проведення цього методу дослідження;
- Відсутність потреби використовувати складний інструментарій дослідження;
- Можливість враховувати поведінку окремих людей та груп у процесі спостереження.

Водночас спостереження має й низку *недоліків*, серед яких найбільш суттєвими, на нашу думку, є такі:

- Неможливо провести спостереження повторно в тих само умовах і з тими само об'єктами;
- Високий рівень суб'єктивності в інтерпретації отриманих відомостей;
- Наявність інтерпретації діяльності, натомість складність в інтерпретації та описі цілей, мотивів спостережуваних.

Серед названих *недоліків* найчастіше виявляє себе суб'єктивність дослідника в процесі реалізації методу спостереження. Так, під час спостереження на інтерпретацію його результатів можуть впливати настрої і стан спостерігача, його власні дослідницькі та соціальні інтереси, його соціальна позиція та ін. Наприклад, спостережена активність дитини в класі одним дослідником може бути інтерпретована як мотивація до лідерства, іншим – як прагнення маніпулювати іншими учнями.

Ще одним з *недоліків* спостереження як методу дослідження вважають т.зв. «тенденцію чекання». Сутність цього недоліку полягає в прихильності дослідника виключно до визначеної ним гіпотези; в такому разі він відзначає в описі результатів спостереження лише ті ознаки спостережуваного явища чи об'єкта, що задовольняють цю гіпотезу, і відкидає ті, що їй не відповідають. Крім того, існує також ймовірність необ'єктивності інтерпретації результатів спостереження внаслідок звичайної фізичної чи психологічної втоми спостерігача; в такому разі ним не завжди фіксуються всі обставини та ознаки, особливо другорядні.

Як і будь-який інший метод діагностики, спостереження має два основні *етапи здійснення*: етап збору інформації і етап інтерпретації. Як правило, спостереження сприймається як первинний метод діагностики соціальних процесів і явищ, тому на етапі збору інформації дослідник має створити власний покажчик ознак, характеристик чи властивостей, які він має на меті спостерігати, - або ж використати підготовлений іншими дослідниками перелік названих ознак. Найчастіше для вирішення поставленого дослідницького завдання створюється авторський покажчик, який вміщує характерні спостережувані ознаки, важливі саме для певного наукового завдання. Так, з метою спостереження за статусно-рольовими позиціями дітей в ігровій діяльності в дошкільному навчальному закладі дослідник, як правило, створює таблицю спостереження, куди вміщує такі характеристики та ознаки досліджуваного явища у конкретної дитини:

- Чи завжди дитина бере участь у групових іграх?
- Як реагує дитина на невдачу в грі? На перемогу?
- Чи прагне дитина здобути перемогу в грі за допомогою методів тиску або маніпуляцій (плачу, бійки, істерики)?
- Чи ділиться дитина іграшками під час гри? Чи прагне здобути чужі іграшки засобами тиску і маніпуляцій? І т.п.

Для розробки процедури спостереження потрібно виконати низку кроків, а саме:

- Сформулювати завдання спостереження та провідну гіпотезу;
- Визначити об'єкт спостереження, його предмет, конкретні ознаки досліджуваного предмета, спостережувану ситуацію;
- Окреслити вимоги до ситуації, що спостерігається;
- Визначити одиниці спостереження, тобто окремі акти поведінки, що будуть підлягати аналізу;
- Підготувати дослідницький інструментарій: щоденник спостереження, картки для реєстрації одиниць спостереження, протокол спостереження, технічні засоби фіксації (аудіо, відео), а також алгоритм обробки результатів спостереження;

- Випробувати дослідницький інструментарій та внести відповідні корективи;
- Скласти план спостереження;
- Здійснити спостереження та обробити його результати.

ЛЕКЦІЯ №7.

Метод аналізу документів у дослідженнях з соціальної роботи.

Метод аналізу документів серед інших методів досліджень у соціальній сфері займає особливе місце з огляду на те, що фактично кожен метод дослідження і кожне здійснюване дослідження в цій сфері в тій чи іншій мірі передбачає роботу з документами. Так, навіть студентський реферат в процедурному відношенні включає роботу з певними документами – нормативно-правовими актами, науковими статтями, результатами досліджень науковців тощо. Аналіз документів використовується як в науковій діяльності, так і в повсякденному житті кожної людини, адже ми свідомо чи несвідомо аналізуємо виступи журналістів, тексти повідомлень у соціальних мережах, промови політиків, нормативні акти (особливо якщо вони стосуються нашого щоденного життя).

Сутність та специфіка методу аналізу документів залежить, передовсім, від тлумачення поняття «документ», адже це поняття по-різному окреслюється в різних науках. Документ – це спеціально створений предмет, що містить інформацію у вигляді фактів, опису явищ і процесів об'єктивної реальності та результати людської розумової діяльності.

У методології наукових досліджень існують різноманітні класифікації документів, що використовуються для аналізу. Ми приймаємо класифікацію, що представляє різноманітні критерії поділу документів, а саме:

- 1) За рівнем формалізації – офіційні (передовсім, закони, укази, розпорядження, накази, декларації та ін.) та неофіційні (листи, заяви, щоденники, дописи в соціальних мережах, фотознімки та відеозаписи особистого характеру тощо);

- 2) За формою подачі інформації – вербальні (виражені у словах), аудіовізуальні (подані на різноманітних носіях аудіо- та відеоінформації), віртуальні (подані у вигляді електронних документів), статистичні (що містять офіційні та неофіційні статистичні відомості про досліджуване соціальне явище) та ін.;
- 3) За способом фіксації інформації - письмові, іконографічні (тобто такі, що можуть сприйматися візуально), фонетичні (що можуть сприйматися на слух);
- 4) За специфікою джерела інформації – первинні (що описують конкретні ситуації, факти, події, явища) та вторинні (що подають інтерпретацію викладених у первинних документах феноменів);
- 5) За рівнем достовірності – оригінали та копії;
- 6) За критерієм функціональності – інформаційні, регулятивні, комунікативні та культурно-виховні.
- 7) За кількістю авторів – індивідуальні та колективні.

В американській соціології (К.Кріппендорф) виокремлюють три моделі взаємозв'язку документальної інформації та реальності, що спонукає до пошуку оптимального алгоритму аналізу документів:

- 1) Асоціативна модель, що відображає характер аналізованого джерела;
- 2) Дискурсивна модель – яка відтворює події та явища, представлені в документі, тобто документальний дискурс;
- 3) Комунікативна модель, яка виражає спосіб впливу документа на аудиторію, що з ним знайомиться чи вивчає.

У свою чергу, **аналіз документів** – це метод дослідження, що передбачає здобуття необхідної для реалізації завдань окремого дослідження інформації, що міститься в різноманітних документах.

Традиційно в соціальних науках приймаються два види аналізу документів – *формалізований* (контент-аналіз) та *неформальний* (якісний спосіб аналізу документів). Найчастіше використовується саме якісний аналіз документів, оскільки далеко не всі досліджувані проблеми потребують проведення контент-аналізу документальних джерел: часто важливішою є суб'єктивна авторська думка стосовно

змісту та сутності того чи іншого документа – історичного, нормативно-правового, особистого, літературного тощо. Означений поділ на формалізований та неформальний види аналізу документів має суто умовний характер, оскільки:

- З одного боку, контент-аналіз завжди доповнюється авторськими інтерпретаціями та описом результатів, що можна вважати якісним аналізом документа;
- З іншого боку, в межах якісного аналізу документів досить часто вживаються певні підрахунки, що виводить якісні характеристики дослідження на кількісний рівень.

В аналізі документів виокремлюють зовнішній та внутрішній аспекти. *Зовнішній* аспект передбачає виконання таких дослідницьких дій:

- з'ясування історичних обставин, в яких створювався документ;
- визначення часу та обставин створення документа;
- визначення мотивів створення чи зміни документа;
- визначення чи з'ясування особливостей автора\авторів документа;

У свою чергу, *внутрішній* аналіз документів передбачає:

- обґрунтування рівня об'єктивності \ вірогідності документа та відповідної компетенції автора\авторів;
- з'ясування відмінності між фактичним та літературним змістом документа;
- окреслення повноти відомостей, що містяться в документі, та обґрунтування необхідності залучення додаткових матеріалів\документів.

У межах методу аналізу документів, як правило, розглядаються ще деякі додаткові методи дослідження, серед яких:

1. Біографічний метод. Він застосовується в процесі аналізу документів, якщо йдеться про вивчення місця і ролі окремої особистості\групи в історичному, соціальному, культурному та інших контекстах документального їх оформлення. Біографічний метод, крім того, уможлиблює з'ясування

мотивів та установок автора\авторів документа, їх статусно-рольові позиції в момент створення документа та ін.

2. Історичний метод, завдяки якому можна оцінити історичне тло аналізованого документа, рівень його достовірності тощо. В межах історичного методу важливе значення мають такі ознаки документа, як словник автора, стиль викладу, особливості написання, паперу, почерку та ін.
3. Літературний метод – що дозволяє використати в аналізі документа стиль, дискурс, композицію тексту та ін.

Формалізований метод аналізу документів, чи контент-аналіз виник у зв'язку з необхідністю позбавитися суб'єктивного характеру якісного аналізу різного виду джерел та інших матеріалів. Початково контент-аналіз виник в американській соціології за потреби аналізувати матеріали ЗМІ на предмет використання певних понять і термінів.

Для проведення контент-аналізу важливо обрати два складники аналітичного процесу – змістові одиниці та одиниці обчислювання. Змістові одиниці, як правило, - це імена, теми, події, окремі поняття, словосполучення тощо; одиниці обчислювання уможливають підрахунок частоти їх появи в тексті а обсяги текстів, що містять одиниці обчислювання. Попри заявлений кількісний характер контент-аналізу, він потребує також якісної інтерпретації, тому не може вважатися цілком формалізованим методом аналізу документів.

Процедура контент-аналізу містить такі кроки:

- Виокремлення одиниць аналізу (одиниця аналізу має бути смисловою, тому може виражатися не лише в окремих поняттях, але й у словосполученнях);
- Пошук та фіксація одиниць аналізу\одиниць індикаторів у тексті, що аналізується (пошук всіх можливих форм відображення одиниці аналізу);
- Статистична обробка отриманих результатів (підрахунок частоти використання певного поняття чи певної одиниці аналізу);
- Якісний коментар до отриманих результатів.

Метод аналізу документів має свої переваги і недоліки. У випадку застосування цього методу поряд з іншими дослідницькими методами він дає можливість об'єктивувати суб'єктивне, тобто встановити певні точні межі й об'єктивні умови функціонування досліджуваного соціального явища чи процесу. Водночас аналіз документів стосується, як правило, подій і фактів, що вже відбулися, тому не завжди може бути використаний в наукових розвідках стосовно соціальних явищ, які мають місце тут і зараз.

ЛЕКЦІЯ №8.

Особливості застосування проєктивних методів дослідження у соціальній роботі

На відміну від представлених у попередніх лекціях методів дослідження, що мають переважно соціологічний зміст, проєктивні методики більше стосуються вивчення психологічних особливостей стану та розвитку особистості. Тому їх застосування зумовлене необхідністю з'ясувати специфіку процесів соціалізації, адаптації, інтеграції тощо у соціально-психологічному контексті. Проєктивні методи дослідження ґрунтуються на аналізі продуктів уяви, тому фактично відбувається дослідження внутрішнього світу особистості, її емоційного стану, світу переживань, установок, очікувань та мотивів. Зрозуміло, що в підґрунті проєктивних методик закладено класичні психологічні теорії особистості, які, проте, мають значний соціальний зміст, оскільки розвиток особистості відбувається в соціумі і проблеми в соціалізації мають і психологічний, і соціальний зміст. Для загального аналізу процесу соціалізації особистості, а також викликів та ризиків, що з цим пов'язані, застосування проєктивних методик має важливе значення.

Проєктивні методики відносять до найбільш складних і суперечливих дослідницьких методик – і на рівні їх розробки, і на рівні застосування, і на рівні опису та інтерпретації результатів застосування. У соціальній психології визначаються такі основні ознаки проєктивного методу:

- 1) Його спрямованість на причини та чинники соціальної дезадаптації особистості (на рівні несвідомих потягів, механізмів захисту та ін.);
- 2) Трактування поведінки особистості як прояву означених несвідомих потягів;
- 3) Невизначеності тестових умов, що спричинює відсутність тиску реальності, і, в свою чергу, визначає прояв внутрішньо властивих способів поведінки.

На сьогодні у дослідженнях з соціології та соціальної роботи проєктивні методики використовуються досить рідко, а однак мають великий потенціал їх апробації, коли йдеться про індивідуальну проєкцію на соціальний простір, про здатність проєктивних методик діяти та рівні емоцій та соціальних символів, що недоступно іншим дослідницьким інструментам в галузі соціальної роботи. Водночас проєктивні методики висувають високі вимоги до самого дослідника; тому, як правило, інтерпретація отриманого в ході проєктивних тестів матеріалу здійснюється фахівцями відповідної кваліфікації, або ж соціальний працівник чи соціальний педагог використовує чітко прописані критерії опису й інтерпретації певної методики і формулює свої висновки. Саме стандартизація процедур інтерпретації в проєктивних тестах уможлиблює їх використання соціальними науками.

У соціальних галузях науки постає також питання доведення надійності та валідності проєктивних методів, оскільки дослідник має справу з неструктурованим нечисловим матеріалом, тобто про статистичну перевірку достовірності не йдеться. Тому важливо враховувати достатній рівень суб`єктивності в якісній інтерпретації проєктивних тестів; зауважимо, що така суб`єктивність притаманна не лише проєктивним методикам, а, наприклад, глибинному інтерв`ю, що так само широко використовується в соціальних науках, як і опитування та інші кількісні методи дослідження.

Одним з перших класифікацію усіх проєктивних методик у психології запропонував Л.Франк, послуговуючись критерієм проєктивного досвіду, а саме:

1. Конститутивні проєктивні методики, в основі яких лежить завдання створити цілісність з неструктурованого первинного матеріалу (насамперед, методика незавершеного малюнка, чи тест Роршаха).
2. Конструктивні проєктивні методики зовні схожі на попередні, однак вирізняються тим, що респондент повинен упорядкувати неструктурований матеріал, а не просто змодельовати його.
3. Інтерпретативні методики, сутність яких полягає у власній інтерпретації стимульної ситуації з боку респондента, керуючись своїми особистісними емоціями, виборами, мотивами та інтересами.
4. Катартичні методики, серед яких найбільш поширеними є ігрові методики. Ці методики розвивають уяву і фантазію респондента, окреслюють його соціально-статусні пріоритети та ін.
5. Рефрактивні методики, серед яких, передовсім, графічні.

У соціальній сфері досліджень проєктивні методики використовуються з різним ступенем частоти й ефективності. Так, сучасна психодіагностика пропонує сім основних груп проєктивних методів дослідження. Проте в соціальних науках можна назвати лише кілька проєктивних методів дослідження, які користуються популярністю:

- 1) Методики інтерпретації (наприклад, методика Розенцвейга, методика ТАТ), що дозволяє коментувати різне розуміння респондентами одних і тих само подій та фактів. За цією методикою можна інтерпретувати соціальні потреби особистості, її інтереси та мотиви, а також динаміку взаємодії людини та середовища.
- 2) Методики доповнення (завершення); до них відносимо, наприклад, тест Рокича, інсайт-тест та ін. У процесі роботи в межах цієї методики дослідник має можливість коментувати емоційні реакції респондента стосовно тих чи інших соціальних явищ і подій (як у випадку інсайт-тесту), або ж

соціальні мотиви і потреби особистості, почуття безпеки, систему соціальних відносин тощо.

- 3) Методики домінування одних стимулів над іншими (наприклад, тест колірних переваг Люшера), які дають можливість оцінити вибір респондента з огляду на його соціально-психологічний стан;
- 4) Графічні методики, насамперед, тест малювання пальцем, «Малюнок сім'ї», «Дім-дерево-людина», «Автопортрет» та інші. У процесі виконання графічної роботи респонденти фактично інтерпретують себе, свої соціальні відносини, світ своїх потреб, - тому коментар може мати не лише суто психологічний, але й соціальний зміст.

Проективні методики як у психологічній, так і в соціальній сфері мають свої характерні ознаки, а саме:

- Невизначеність стимульного матеріалу, тобто відсутність чітких інструкцій до виконання респондентом піддослідних дій; тому респондент фактично має повну свободу поведінки і вибору у процесі проведення методики;
- Відсутність оціночної позиції та стереотипного сприйняття з боку дослідника, що сприяє емоційно рівній доброзичливій атмосфері під час проведення методики;
- Комплексність вимірювання, що пояснюється відсутністю чітко окреслених одиниць виміру; фактично вимірюється статус і позиція респондента у відносинах з соціальним середовищем.

Кожна з проективних методик, що застосовуються у соціальних дослідженнях, має відповідати низці вимог. Так, проективний малюнок у процесі аналізу з боку дослідника, має бути підданий інтерпретації з огляду на таке:

- Композицію малюнка, яка може відображати риси усталеності, конформності, структурованості та інше;
- Форми, що використовуються в проективних малюнках, що можуть свідчити про активність, динамічність об'єкта, що зображується респондентом;

- Кольори, як свідчення приписуваних зображеному об'єкту характеристик;
- Щільність зображення, що відображає мотиви та інтереси особистості респондента;
- Предметні образи, що співвідносяться з особистісними соціальними смислами, якими наділений респондент.

ЛЕКЦІЯ №9

Експеримент як метод дослідження у соціальних науках

Експеримент, як його визначають у наукових дослідженнях – це дослід, що потребує або спростування, або ж підтвердження. Це один з основних методів наукового пошуку, де вивчення соціальних явищ проводиться або в спеціально створених штучних умовах протікання, або в природніх. Експеримент вважається одним з провідних емпіричних методів дослідження в соціальних науках; його процедура передбачає послідовне й коректне втручання дослідника в процес експериментування шляхом висунення гіпотези, супроводу всіх етапів дослідницької експериментальної роботи, формулювання та інтерпретації висновків.

Характерними рисами експерименту як методу дослідження можна вважати те, що:

- 1) Дослідник фактично викликає певне соціальне явище, або ж відстежує його певний час, не очікуючи, поки воно з'явиться без його участі (констатує факт його появи);
- 2) Експериментатор впливає на протікання досліджуваного явища шляхом внесення змін (чи ізоляції) умов означеного протікання;
- 3) Експеримент підлягає кількісному обрахунку результатів з наступним статистичним підтвердженням його об'єктивності та валідності.

Проведення експерименту в соціальних науках має власну специфіку, оскільки предметно-практична трансформація соціальних об'єктів відбувається в контрольованих та керованих умовах соціальної дійсності. Об'єктами експериментального дослідження

можуть виступати особа, група, колектив, соціальна інституція, соціальне явище або процес. У практиці соціальних досліджень вирізняють науково-дослідні та практичні експерименти. Критерієм такого поділу є зміст гіпотези, що висувається перед проведенням експерименту: так, у науково-дослідному експерименті гіпотеза містить дані наукового змісту, а в практичному – перевірка гіпотези передбачає формулювання певних практичних рекомендацій.

Експерименти поділяються на *лінійні, паралельні та послідовні*. У випадку *лінійного* експерименту контрольну й експериментальну групу становлять одні й ті само учасники, тобто значення має зміна в цій групі на початку (первинний стан групи) і наприкінці експерименту (стан групи після створення для неї спеціально організованих умов). Для проведення лінійного експерименту необхідно на його початку зафіксувати значущі характеристики досліджуваного соціального явища, щоб після завершення формувального етапу відстежити зміну факторних (експериментальних, формувальних) характеристик названого явища.

Паралельний експеримент є чи не найбільш поширеним серед усіх типів експерименту. Для його проведення обираються дві групи респондентів: контрольна та експериментальна. Важливою умовою проведення лінійного експерименту є відсутність суттєвої різниці в характеристиках функціонування обох груп на початку експерименту. При цьому означені характеристики залишаються незмінними в контрольній групі упродовж усього часу проведення експерименту; натомість в експериментальній групі вводяться названі спеціальні умови чи спеціальна організація соціального функціонування, що має довести чи спростувати гіпотезу.

Алгоритм проведення лінійного експерименту передбачає:

- Проведення певного констатувального зрізу (за допомогою обраних дослідницьких методик), який дозволяє встановити стан вияву певного соціального явища, процесу, особи тощо;
- Поділ всіх учасників експерименту на контрольну та експериментальну групи за обраними критеріями поділу;
- Створення для респондентів з експериментальної групи спеціально організованих умов чи особливої

- експериментальної ситуації, що уможлиблює відстеження динаміки розгортання явища чи процесу;
- Реалізація спеціально створених умов (моделей, технологій) в експериментальній групі;
 - Проведення повторного (формульовального) зрізу, який дозволяє встановити статистично важливу різницю в проявах того чи іншого явища чи процесу;
 - Формулювання соціально значущих висновків та інтерпретація результатів експериментальної роботи;
 - Статистична перевірка отриманих результатів.

Учасники контрольних та експериментальних груп мають бути обрані відповідно до певного типу вибірки. Тип вибірки, у свою чергу, пов'язаний з поняттям і *феноменом генеральної сукупності*. Генеральна сукупність – це всі досліджувані, які можуть стати об'єктами дослідження, бо відповідають його меті і завданням.

Обрання типу вибірки є дуже важливою процедурою, оскільки від цього часто залежить успіх всього експериментального дослідження. У соціальних науках виділяють кілька типів вибірки:

- 1) Випадкова або ймовірна вибірка (рандомна), що здійснюється методом випадкового відбору;
- 2) Попарна вибірка (М-метод), що застосовується переважно в умовах паралельного експерименту і забезпечує однакові характеристики учасників обох груп – контрольної та експериментальної;
- 3) Квотна вибірка – завдяки якій можна представити групу респондентів як мікромодель всієї генеральної сукупності; такий тип вибірки важливий, передусім, при лінійному експерименті.

Головною вимогою до вибірки в експериментальній роботі (як і в інших видах досліджень у соціальній сфері) є її *репрезентативність*. Репрезентативною називають вибірку, де кількість і якісний склад залучених учасників дослідження виявляється адекватним до всіх представників окремої соціальної групи, характеристики якої досліджуються.

Для коректного проведення всієї процедури експерименту важливо дотримуватися певної послідовності кроків, а саме:

- Визначити мету експерименту, яка має носити соціальний зміст;
- Окреслити об'єкт та предмет дослідження;
- Обґрунтувати умови проведення експерименту;
- Сформулювати загальну та часткові гіпотези експериментальної роботи;
- Визначити провідні завдання, поставлені перед експериментом;
- Обрати сукупність індикаторів (критеріїв, показників), що уможливають контроль за протіканням експериментальної роботи;
- Зафіксувати результати експериментальної роботи та перевірити її ефективність (описовими чи статистичними методами).

ДОДАТКИ

**РОЗГОРНУТІ ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З КУРСУ
«МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

Практичне заняття №1

Наука й наукові дослідження в сучасному світі

План заняття:

1.1. Виникнення та еволюція науки

1.2. Теоретичні та методологічні принципи науки

Завдання №1. Подайте два основні визначення науки. Наведіть ключові слова, що характеризують ці визначення.

Визначення 1:

Ключові слова:

Визначення 2:

Ключові слова:

Завдання №2. Як відомо, наука має дві основні складові: систему наукових знань та систему наукової діяльності (науково-дослідна діяльність; науково-організаційна діяльність; науково-педагогічна діяльність; науково-інформаційна діяльність; науково-допоміжна діяльність та ін.).

Обравши для дослідження об'єктом дітей з інвалідністю, зазначте в поданій нижче таблиці, які саме наукові знання і які

саме види наукової діяльності необхідні для дослідження такого об'єкта.

Зміст наукового знання для дослідження дітей з інвалідністю	Зміст наукової діяльності для дослідження дітей з інвалідністю

Завдання №3. Прочитайте уважно визначення, що таке «поняття» в науковій дослідній діяльності.

Поняття — це думка, відбита в узагальненій формі. Поняття виробляються (уточнюються) не лише на початку наукової діяльності, а переважно як необхідні наукові наявні знання в постановці проблеми й формуванні гіпотез.

Сформулюйте визначення трьох основних понять з такої теми дослідження:

«Методика соціальної реінтеграції ветеранів війни в умовах спеціалізованого реабілітаційного закладу»

1.

2.

3.

Практичне заняття №2.
Види та ознаки наукового дослідження
План заняття:

1. Класифікація методів наукового дослідження.
2. Філософські методи дослідження.
3. Загальнотеоретичні методи дослідження.
4. Спеціально-наукові методи дослідження.

Завдання №1. Подайте визначення таких понять:

Метод –

Метод дослідження –

Завдання №2. Виходячи з загальної класифікації методів дослідження, визначте, які загальнотеоретичні методи дослідження використано у виступі Леслі Логан Штейнер «Чому жертви домашнього насильства не йдуть від насильника?»»

https://www.ted.com/talks/leslie_morgan_steiner_why_domestic_violence_victims_don_t_leave/transcript

<i>Метод дослідження</i>	<i>Де і як використано у виступі Леслі Логан Штейнер</i>

Завдання №3. Виходячи з теми наукового дослідження «Соціальні проекти греко-католицької церкви в Україні в умовах російсько-української війни», визначте, яким чином у дослідженні цієї теми можна використати:

1. загальнотеоретичні методи дослідження (1-2 приклади):

Індукція

Дедукція

Моделювання

2. Спеціально-наукові методи дослідження

Глибинне інтерв'ю

Опитування

Завдання №4. Виходячи з поділу наукових досліджень на фундаментальні та прикладні, визначте, до якої групи відносять наведені нижче теми наукових досліджень:

<i>Тема дослідження</i>	<i>До якої групи відноситься – фундаментальні чи прикладні</i>
Профілактика кібербулінгу в учнівському середовищі	
Становлення наукових понять у галузі соціальної роботи	
Філософія бусся в соціальному світі дітей дошкільного віку	
Технологія соціально-інформаційної підтримки обдарованої студентської молоді	
Соціально спрямована діяльність протестантських церков в Україні у ХХІ столітті	

Практичне заняття №3
Науковий апарат магістерської роботи.

Діагностичні методики студентського наукового дослідження

План заняття:

1. Поняття наукового апарату дослідження.
2. Формулювання мети і завдань дослідження.
3. Формування гіпотези дослідження.

Завдання №1. Подайте визначення понять:

Об`єкт дослідження – це....

Предмет дослідження – це ...

Гіпотеза дослідження – це ...

Завдання №2.

Виходячи з теми Вашого дослідження (магістерської роботи), сформулюйте його мету, об`єкт і предмет.

Тема дослідження:

Об`єкт дослідження:

Предмет дослідження:

Мета дослідження:

Завдання №2. Виходячи з теми і мети дослідження (магістерської роботи), сформулюйте 2-3 варіанти гіпотези Вашого дослідження.

Варіант №1

Варіант №2

Завдання №3. Враховуючи тему, мету і науковий апарат Вашого магістерського дослідження, сформулюйте структуру (зміст) магістерської роботи у вигляді трьох розділів, 2-3 підрозділів у структурі кожного розділу, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

Практичне заняття №4.

Методи дослідження різноманітних соціально незахищених груп населення

План заняття:

Поняття та особливості методів дослідження окремих соціальних груп.

1. Глибинне інтерв'ю як метод дослідження окремих соціально уразливих груп населення.
2. Опитувальники. Види опитувальників.
3. Проектування змісту опитувальника для діагностики окремих соціально уразливих груп населення.

Завдання №1. Оберіть для проектування стандартизованого інтерв'ю одну з поданих нижче соціально уразливих груп населення:

1. Бездомні у великому місті.
2. Безробітні в умовах маленького містечка.
3. Люди з нетрадиційною статевою орієнтацією.

Обрано таку групу для проектування інтерв'ю:

—
Спроектуйте 4-5 питань для стандартизованого інтерв'ю з представниками обраної Вами соціальної групи:

№	Зміст питання для інтерв'ю	З якою метою до інтерв'ю внесено питання
1		
2		
3		
4		
5		

Завдання №3. Спроектуйте міні-опитувальник для дослідження громадської думки стосовно ставлення до представників обраної Вами соціально уразливої групи населення.

**Оберіть групу респондентів, для яких призначається
опитувальник:**

- А) пересічні громадяни, випадково обрані для опитування;
- Б) молодь 20-30 років обох статей;
- В) працівники установ та закладів сфери державного фінансування (лікарні, навчальні заклади, заклади сфери культури, громадського харчування та ін.);
- Г) підприємці (рівень середнього класу) обох статей 25-50 років.
- Д) інша група респондентів (зазначте, яка)

Обґрунтуйте свій вибір групи респондентів для проведення опитування (2-3 речення).

Структура опитувальника:

1. Вивчення ставлення респондентів до поданих нижче тверджень (т.зв.табличний опитувальник):

Твердження	Варіанти реагування респондента				
	Згоден	Скоріше згоден	вагаюся	Скоріше не згоден	Не згоден
1					
2					
3					
4					
5					

2. 3 питання закритого типу, ситуаційного змісту, що стосуються досліджуваної соціально уразливої групи населення:

1) _____

2) _____

3) _____

3. Рейтингове питання (розробляється як твердження або запитання.
Наприклад: оцініть від 1 до 10 рівень....., значення....., роль, і
т.п.)

№	Рейтингове твердження (показник)	ба л
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		

Практичне заняття №5

Технології здійснення соціального дослідження

План заняття:

1. Методи, структура і функції діагностичної діяльності.
2. Методологічні підходи (моделі) до сучасної діагностики.
3. Технологічний процес дослідження в соціальній роботі: етапи та особливості.

Завдання №1.

Перегляньте на веб-сторінці Ted Talks виступ відомого американського педагога Кена Робінсона (будь-який з його виступів на цьому сайті, наприклад,

https://www.ted.com/talks/sir_ken_robinson_how_to_escape_education_s_death_valley).

Виберіть з виступу методи дослідження (якісні і кількісні), описані ним або використані Кеном Робінсоном для коментаря стану освіти у США та в світі. Наприклад: «у виступі Кена Робінсона використано матеріали інтерв'ю з»

Зазначте вид діагностики, тим (кількісна чи якісна), мету використання того чи іншого виду діагностики і подайте ці відомості в таблиці.

Вид соціальної діагностики	Тип (кількісна\якісна)	З якою метою використано цей вид соціальної діагностики

Завдання №2. Спроектуйте сукупність 4-5 питань для проведення глибинного інтерв'ю за обраною Вами з поданих нижче трьох варіантів тематики та кількох варіантів респондентів, а саме:

1) «Причини, стан та соціальні наслідки молодіжного безробіття»

Респонденти для інтерв'ювання:

- А) старшокласники
- Б) студенти ЗВО
- В) пенсіонери
- Г) працівники служби зайнятості

2) «Соціальні наслідки євросирітства в Україні»

Респонденти для інтерв'ювання:

- А) представники молодих сімей (чоловік, дружина), що працюють за кордоном;
- Б) діти підліткового віку, батьки яких працюють за кордоном;
- В) представники соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- Г) вчителі загальноосвітніх навчальних закладів, де навчаються євросироти;

3) «Життєві перспективи колишніх засуджених після виходу з місць позбавлення волі»

Респонденти для інтерв'ювання:

А) працівники соціальних служб, у компетенції яких знаходяться питання соціальної опіки колишніх засуджених;

Б) колишні засуджені, що звільнилися умовно достроково з місць позбавлення волі;

В) представники роботодавців, де працюють і де не працюють колишні засуджені

Г) дільничні працівники поліції

Викладіть спроектовані Вами питання для інтерв'ю у поданій нижче формі.

Обрана тема для інтерв'ювання :

№ _____

Питання для респондентів групи А:

1. _____

2. _____

3. _____

Питання для респондентів групи Б:

1. _____

2. _____

3. _____

Питання для респондентів групи В:

1. _____

2. _____

3. _____

Питання для респондентів групи Г:

1. _____

2. _____

3. _____

Практичне заняття №6

Соціальні групи як об'єкт соціального дослідження

План заняття:

1. Основні риси соціальних груп.
2. Види соціальних груп як об'єктів соціального дослідження
3. Труднощі в проведенні діагностики соціальних груп.

Завдання №1.

Складіть визначення малої соціальної групи, використовуючи подані нижче терміни і поняття:

Соціальна, індивід, спільність, член, об'єднання, цілі, риси, мала, очікування, група.

(Можна використовувати будь-які інші додаткові слова, але подані в переліку повинні бути використані всі).

Завдання №2.

Розмістіть у рейтинговому порядку (поставте відповідний порядковий номер у символі ①) рівень складності у проведенні діагностики соціальних груп на тему : «Вивчення стану комунікативних бар'єрів старших підлітків у процесі навчання» у вигляді спеціально розробленого авторського опитувальника, виходячи з таких показників:

- вік респондентів
- сімейний стан респондентів
- релігійна належність респондентів
- рівень успішності у навчанні респондентів
- належність респондентів до формальних підліткових груп
- належність респондентів до неформальних підліткових груп
- статус підлітка у попередньо проведеній соціометрії

Поясніть здійснене Вами рейтингування (6-8 речень):

Завдання №3.

Визначте основні соціальні ролі, які виконує індивід у відповідних малих чи великих соціальних групах. Оберіть одну особу для характеристики з поданих нижче трьох варіантів.

Варіант №1.

Менеджер ІТ-компанії, 28 років, розлучений, батько однієї дитини, студент заочної форми навчання інституту іноземної філології, блогер.

Варіант №2.

Безробітний, має дві вищі освіти (педагог і економіст), одружений, двоє дітей, 34 роки, любить гру в шахи, спортсмен.

Варіант №3.

Співачка, 42 роки, народна артистка України, працює в обласній філармонії, одружена, двоє дітей, активний дописувач соціальних мереж, має свій фан-клуб, доглядає батька похилого віку – інваліда, хобі – збирання порцелянових дзвіночків з різних країн.

Обираю варіант № _____

№	Соціальна група, до якої належить особа	Соціальна роль, яку виконує особа
1		
2		
3		
4		
5		

Завдання №4. Виходячи із запропонованої в завданні 2 теми для дослідження, сформулюйте кілька відкритих запитань для опитування експертів з проблеми комунікативних бар'єрів учнів.

Категорія експертів -

Відкриті запитання:

1. _____

2. _____

3. _____

Завдання №5. Перегляньте виступ відомої американської журналістки **Целести Хедлі** (https://www.ted.com/talks/celeste_headlee_10_ways_to_have_a_better_conversation) та сформулюйте кілька запитань до неї як до експерта з проблеми соціальних комунікацій.

Тема для дослідження: «Основні вимоги до професійної комунікації соціального працівника з клієнтом».

Питання для експерта:

1. _____

2. _____

3. _____

Практичне заняття №7

Фокус-інтерв'ю та методика його проведення

План заняття:

1. Поняття про метод фокусованого інтерв'ю в соціальній діагностиці.
2. Вимоги до проведення фокус-інтерв'ю.
3. Етапи проведення фокусованого інтерв'ю.

Завдання №1.

Як відомо, фокусовані інтерв'ю проводяться у різних сферах і галузях наукових досліджень: маркетинзі, політології, соціології та ін. Запропонуйте власну тематику для здійснення фокус-інтерв'ю в кількох сферах наукових досліджень і внесіть відомості в таблицю

Галузь дослідження	Пропонована тематика фокусованого інтерв'ю
Маркетинг	1.
	2.
Соціологія (соціальна робота)	1.
	2.
Психологія (соціальна психологія)	1.
	2.

Завдання №2.

Перегляньте на веб-сторінці Ted Talks виступ Зака Ебрахіма «Я син терориста»

https://www.ted.com/talks/zak_ebrahim_i_am_the_son_of_a_terrorist_here_s_how_i_chose_peace . Прокоментуйте можливість використання матеріалу з виступу Зака Ебрахіма для підготовки та проведення фокусованого інтерв'ю на одну з соціально актуальних тем, сформульованих Вами окремо чи вибраних із завдання №1.

Тема:

Коментар:

4. _____

5. _____

6. _____

Практичне заняття №8
Спостереження у соціальних дослідженнях

План заняття:

1. Поняття та зміст спостереження у соціальній сфері.
2. Етапи проведення спостереження.
3. Вимоги до проведення спостереження.
4. Вікова специфіка здійснення спостереження у дитячому та юнацькому віці.

Завдання №1.

Запропонуйте три, на Вашу думку, важливі теми (проблеми), які можуть досліджуватися за методом спостереження. Обґрунтуйте специфіку вікової групи респондентів, обраних Вами для спостереження

№1.

Вікова

група: _____

№2.

Вікова

група: _____

№3.

Вікова

група: _____

Завдання №2.

Заповніть матрицю (протокол) спостереження за однією з поданих Вами у завданні №1 тем (проблем).

Вік респондента _____

Стать респондента _____

Час спостереження _____

№	Ознаки спостережуваного явища (об'єкта, процесу)	Ні ко ли	Ін ко ли	Ч а с т о	За в ж ди
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

Завдання №3.

Визначте основні переваги та недоліки методу спостереження.

Відомості внесіть у таблицю.

№	Основні переваги методу спостереження	Основні недоліки методу спостереження
---	---------------------------------------	---------------------------------------

1		
2		
3		
4		
5		

Практичне заняття №9

Аналіз документів як метод наукового дослідження

План заняття:

1. Поняття аналізу документів та його місце у системі наукових досліджень.
2. Види і типи документів.
3. Особливості проведення аналізу різних типів документів.
4. Інтерпретація результатів аналізу документів.

Завдання №1.

Наведіть приклад документів, що можуть аналізуватися в соціальній роботі, за такою класифікацією, як у поданій нижче таблиці.

Вид документа	Приклади цього виду документа	Що саме може аналізуватися
Письмові документи		
Іконографічні документи		
Статистичні документи		
Фонетичні документи		

Завдання №2.

Проаналізуйте один з видів іконографічного документа

(відеовиступ, наприклад:

https://www.ted.com/talks/zak_brahim_i_am_the_son_of_a_terrorist_here_s_how_i_chose_peace, виступ Зака Ібрахіма), і дайте відповідь на такі питання:

такі питання:

1. На що прагне звернути увагу комунікатор у своєму виступі?

2. Кому призначене повідомлення, що знаходиться у виступі?

3. Як побудований виступ? Як Ви можете назвати стиль виступу комунікатора?

4. Якими ключовими словами соціального змісту користується комунікатор?

5. Оцініть рівень ефективності повідомлення у контексті порушеної проблеми. Обґрунтуйте рівень ефективності.

6. Оцініть рівень достовірності інформації, що міститься у виступі. Наскільки ця інформація відповідає реальності, яка описується комунікатором? Чи є підтвердження або ж спростування з інших джерел? Якого роду інформація є більш достовірною, а яка є менш достовірною? Відповідь обґрунтуйте.

Чи сприяє цей відеовиступ вирішенню соціальних проблем? Яких саме? Якщо ні, то чому?

Практичне заняття №10
Соціометрія як метод наукового дослідження

План заняття:

5. Поняття соціометрії та її місце у системі наукових досліджень.
6. Вікові характеристики проведення соціометрії.
7. Етапи проведення соціометричних досліджень.
8. Інтерпретація результатів соціометрії.

Завдання №1. Подайте визначення таких понять:

- Мала соціальна група –
- Міжособисті відносини –
- Соціометрія –
- Референтна група -

Завдання №2.

Загалом проведення соціометричного опитування повинно задовольняти наступним **вимогам**:

1. Опитування можна проводити лише в групах, які мають певний досвід спільної діяльності.
2. Розмір групи повинен давати її членам можливість активного безпосереднього спілкування
3. Зміст питань має бути ясным та зрозумілим для всіх членів групи, яка досліджується.
4. Необхідно вказати можливу кількість виборів Коли потрібно отримати повну картину взаємовідносин між членами даної групи, дозволяється робити необмежене число виборів (непараметрична процедура). Якщо дослідника цікавлять лише типові елементи структури, то вводиться обмежена кількість виборів (параметрична процедура).
5. Члени групи повинні ясно уявляти собі її межі. Кожний член колективу може вибрати собі партнерів для спільної діяльності тільки в межах свого колективу.
6. Опитування повинне проводитись сторонньою для даної групи особою.
7. Кожний член групи повинен робити вибори самостійно, не радячись з іншими

Уважно прочитайте ці вимоги і зробіть пояснення у вигляді того, як цю вимогу виконати, у таблиці (прикладі таких пояснень подано нижче).

Вимога	В який спосіб може бути реалізована
Розмір групи повинен давати її	Соціометрія може проводитися

членам можливість активного безпосереднього спілкування	в групах, де кількість членів (учнів, студентів, працівників) є більшою аніж 12 осіб
Опитування повинне проводитись сторонньою для даної групи особою	Це дослідження може проводитись практичним психологом, спеціально запрошеним для його проведення, або ж членом колективу, який безпосередньо не причетний до щоденної навчальної\професійної діяльності учасників соціометричного дослідження

Завдання №3.

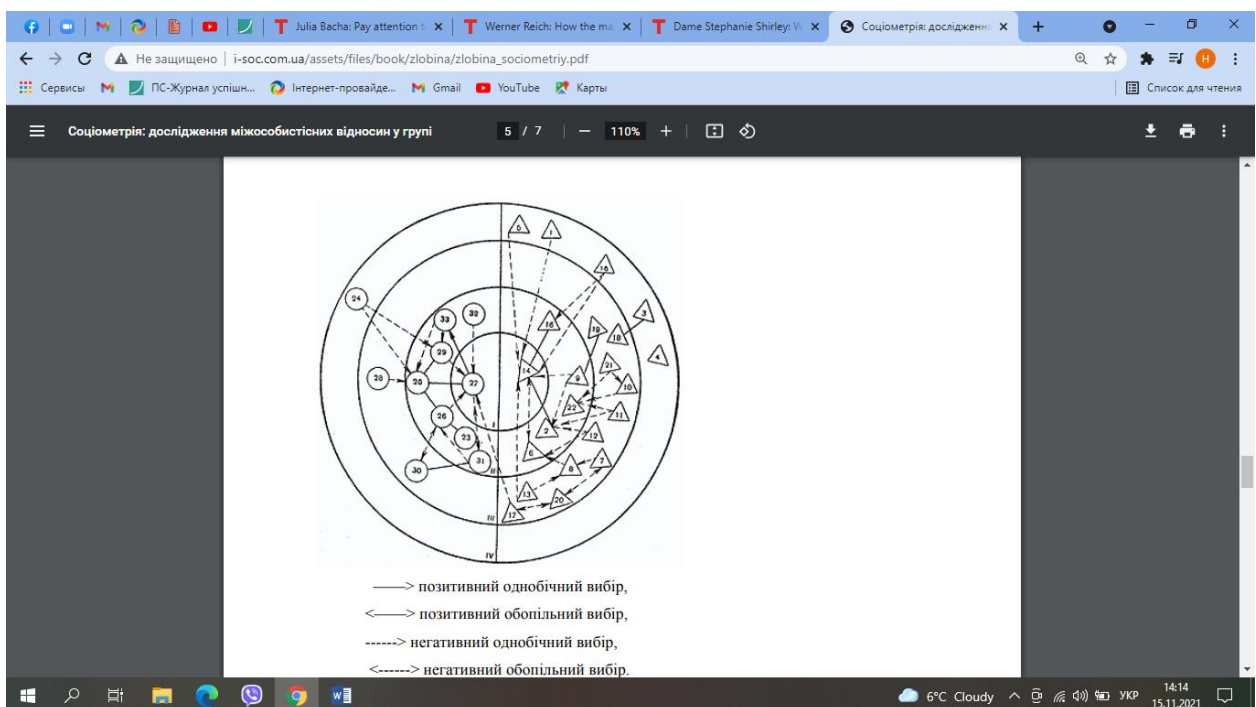
Спроектуйте чотири базові запитання (для сфери спільної діяльності, приватної сфери, сфери дозвілля тощо) для проведення соціометрії у малих соціальних групах різного віку й соціального статусу. Результати внесіть до таблиці.

Вид малої соціальної групи	Пропоновані запитання для соціометрії
Учні першого класу початкової школи	
Учні третього класу початкової школи	
Учні п'ятого класу	

середньої школи	
Учні випускного класу середньої школи	
Працівники приватної компанії (готельно-ресторанний бізнес, від 20 до 25 осіб в підрозділі)	

Завдання №4. Перегляньте подані нижче результати соціометрії і опишіть її висновки, наприклад:

Таким чином, за результатами соціометрії однобічний позитивний вибір отримали учасники групи №№_____ (загальна кількість ___ учасників) і т.п.....

Сформулюйте короткий висновок про рівень згуртованості досліджуваної групи, наявність лідерів і «необраних».

Практичне заняття №11

Кейс-ситуації та їх вирішення як метод наукового дослідження.

План заняття:

1. Поняття кейса. Види кейсів у професійній підготовці фахівців.
2. Особливості кейсів у соціальній роботі.
3. Алгоритм вирішення кейсу.

Завдання №1.

1. Проаналізуйте подані нижче ситуації з практики соціальної роботи.

Ситуація №1. З початком економічної кризи 27-річний Антон втратив високооплачувану роботу. Під його опікою залишився батько-інвалід, який потребує коштовних ліків та постійного догляду. Маючи роботу, Антон забезпечував батька ліками та наймав медичну сестру, яка обслуговувала батька. Крім того, будучи матеріально впевненим, юнак не оформив вчасно батькові пенсію за інвалідністю.

Мати Антона померла, контактів з іншими родичами та друзями сім'ї він не підтримує. Будучи досить замкнутим у собі, справжніх друзів у нього теж немає. Медична сестра порадила звернутися до соціальних служб.

Ситуація №2. Сергій, 17 років, проживав з матір'ю і батьком. Батько недавно загинув в автокатастрофі. Після смерті чоловіка мати Сергія стала жити громадянським шлюбом, та під впливом свого громадянського чоловіка Юрія почала вживати алкоголь і навіть наркотики. Син прагне допомогти матері і позбавитися від її громадянського чоловіка.

Ситуація №3. До районного центру соціальних служб звернулися працівники пологового будинку стосовно Наталі, яка нещодавно народила сина, з проханням провести консультативну роботу. Наталя, за словами медичного персоналу, поводить себе дуже агресивно.

Дівчина росла в родині без матері, батько випиває, старший брат інвалід I групи. У 19 років Наталя зважилася створити власну родину, проте коли була на третьому місяці вагітності, виявилось, що її чоловік ВІЛ-інфікований.

Жінка отримала статус ВІЛ-інфікованої особи, з чоловіком розлучилася. Має намір відмовитися від дитини, оскільки колишній чоловік вигнав її з квартири, а власного житла у неї немає.

Ситуація №4. Світлана – мати-одиначка, 32 роки, виховує дитину-інваліда 9 років. Донька пересувається на візку, навчається вдома, до інклюзивного класу мати її віддати не бажає. Дитина замкнута, мало комунікує з близькими людьми, любить малювати. Світлана не працює, розлучена. Батько дитини аліментів не сплачує.

Ситуація №5. Таня П., 15 років, проживає з матір'ю та вітчимою з 3 років, ще є брат Сашко, якому 13 років. Починаючи з 12 років, Таня тікає з дому, не приходить ночувати. Останнім часом втечі з дому тривалі, ночує у подруг, а часто й невідомо де. Пояснює втечі неможливістю перебувати вдома, недостатньою увагою з боку матері, обмеженням свободи, більшою увагою сім'ї до Сашка. Перебувала у різних притулках, звідки її забирала мати. Має труднощі у навчанні, конфліктує у школі, бере без дозволу чужі речі і часом не повертає. З 9 класу була переведена до вечірньої школи, де має багато пропусків занять, перебуває під загрозою виключення. Має друга Олексія 22 роки, та кілька подруг, з якими проводить весь вільний час, разом випивають. Хрещена мати Тетяни пані Катерина у всьому звинувачує матір Тані, яка її погано виховувала.

2. Оберіть дві з поданих вище ситуацій для виконання наступних завдань, і зазначте, які саме:

3. Дайте відповіді на поставлені в таблиці питання:

Запитання	Відповідь
Спроектуйте три запитання для глибинного інтерв'ю з	1.

учасником ситуації, яку Ви обрали	2. 3.
Спроектуйте п'ять запитань <i>закритого</i> типу з метою <i>вивчення громадської думки</i> стосовно проблеми, представленої в обраній Вами ситуації. Вибір респондентів для опитувальника обґрунтуйте.	1. 2. 3. 4. 5.

Завдання №3. Запропонуйте три кейсові ситуації за зразками поданих у завданні №1, які передбачатимуть проведення різних методів наукового дослідження з їх учасниками.

Ситуація №1 – із застосуванням методу спостереження.

Заповніть матрицю (протокол) спостереження за однією з поданих Вами у завданні №1 тем (проблем).

Категорія респондентів _____

Час спостереження _____

№	Ознаки спостережуваного явища	Ні	Ін	Ч	Зав
---	-------------------------------	----	----	---	-----

	(об'єкта, процесу)	КО ЛИ	КО ЛИ	АС ТО	ЖД И
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					

Ситуація №2 – із застосуванням експертної оцінки.

Категорія

експертів: _____

Запитання для експертів (3-4):

Ситуація №3 – із застосуванням рейтингового опитування.

Група

респондентів: _____

Оцініть від 1 до 10 рівень....., значення....., роль, і т.п.)

№	Рейтингове твердження (показник)	ба л

1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		
7.		
8.		
9.		
10.		

ДОДАТОК №2

Методи контролю та критерії оцінювання знань студентів з курсу «Методологія наукових досліджень»

Поточний тестовий контроль (на кожному практичному занятті), усне опитування, підсумкові модульні роботи, перевірка рівня засвоєння тем, винесених на самостійне опрацювання (форми і зміст залишаються на розгляд екзаменатора), залік.

Схема нарахування балів з курсу «Методологія наукових досліджень»

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
<i>Початковий рівень знань «2» (рецептивно-продуктивний)</i>	0-25 балів без права перекладання (для екзаменів та заліків)	Студент за допомогою викладача розпізнає визначення основних термінів на побутовому рівні, однослівно („так” чи „ні”) відповідає на конкретні запитання.	Студент намагається відповідати, однак потребує постійної консультації та контролю з боку викладача. За допомогою викладача намагається пояснити з наукової точки зору явища оточуючої дійсності.
	26-49 балів	Студент за допомогою викладача однослівно відповідає на запитання, відтворює	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		незначну частку питання в тому вигляді і в тій послідовності, у якій воно було розглянуте на лекції або консультації.	визначити тему, до якої стосується наведений приклад поняття чи категорії методології наукового дослідження.
	50-59 балів	Студент з помилками характеризує окремі поняття та явища в соціальній сфері. Володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	Студент вміє при постійному контролі і допомозі викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище.
Середній рівень знань «3» (репродуктивний)	60-65 балів	Студент володіє матеріалом на початковому рівні, значну частину матеріалу відтворює на продуктивному рівні: за допомогою викладача відтворює словами, близькими до тексту лекції, визначення основних термінів, принципів; частково відтворює текст	Студент вміє з допомогою викладача визначити тему та основні поняття, що пояснюють описане явище та навести приклади методів та методик для його дослідження.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		підручника; у процесі відповіді допускає окремі відозміни навчальної інформації; ілюструє відповіді прикладами, що були наведені на консультації.	
	66-70 балів	Студент за допомогою викладача дає правильне визначення окремих понять з методології наукових досліджень; словесно описує основні методи наукових досліджень у соціальній сфері, вказує на деякі їх особливості; відтворює всю тему або її основну частину, ілюструючи відповідь власними прикладами.	Студент вміє правильно перевести приклади застосування методів наукових досліджень з „побутової” мови на мову наукових понять та термінів, визначити тему, основні поняття та закономірності, що пояснюють описані діагностичні методики, підібрати адекватні методи для дослідження різноманітних соціальних явищ та описати їх результати.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
	71-73 балів	Студент за допомогою викладача свідомо відтворює тему лекції, ілюструючи її власними прикладами; розкриває суть методології наукових досліджень, допускаючи у відповідях незначні неточності; намагається співвіднести окремі діагностичні методики з їх груповими характеристиками; намагається застосувати окремі прийоми логічного мислення (порівняння, аналіз, висновок).	Студент вміє правильно перевести тезаурус методології наукових досліджень з „побутової” мови на мову наукових понять та термінів, визначити проблему, основні методи і методики дослідження, що є достатніми для його вивчення, підібрати адекватні методи для його дослідження зробити якісний аналіз результатів дослідження та частково узагальнити результати.
Достигли рівень знань «4» (конструктивно)	74-80 балів	Студент без помилок відтворює зміст питання, наводячи власні приклади; правильно розкриває суть понять і термінів методології наукових	Студент здатний дати пояснення прикладам застосування різних методів і методик дослідження у

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
		досліджень.	соціальної сфері, підібрати дослідницькі методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих досліджень та дати їм узагальнююче пояснення.
	81-85 балів	Студент володіє навчальною інформацією, вміє зіставляти, узагальнювати та систематизувати інформацію під керівництвом викладача; аргументовано відповідає на поставлені запитання і намагається відстояти свою точку зору.	Студент здатний дати наукове пояснення застосуванню різноманітних методів наукового пошуку, підібрати методи та провести дослідження, описати отримані результати. Самостійно навести приклади схожих дослідницьких методик та їх застосування у соціальної сфері, дати їм узагальнююче

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
			<p>пояснення. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції або розвитку методів і методик наукового дослідження.</p>
	86-89 балів	<p>Студент вільно володіє вивченим обсягом навчального матеріалу, наводить аргументи на підтвердження своїх думок, використовуючи матеріали власних спостережень та проведених досліджень; може за допомогою викладача відповідати на питання, що потребують знання кількох тем.</p>	<p>Студент здатний дати наукове пояснення прикладам застосування дослідницьких методів у соціальній сфері, підібрати методи дослідження та провести його, описати отримані результати. При потребі звертаючись до викладача може визначити окремі шляхи корекції дослідницьких методик та методів дослідження у</p>

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
			соціальній сфері. При виконанні завдання може поєднувати знання з кількох тем.
<i>Високий рівень знань «5» (творчий)</i>	90-93 балів	Студент вільно володіє темою, має ґрунтовні соціологічні та соціальні знання; вільно відповідає на запитання, що потребують знання кількох тем; оцінює окремі нові факти, явища; судження логічні й достатньо обґрунтовані; узагальнює і систематизує матеріал у межах навчальної теми; самостійно визначає окремі цілі власної дослідницької діяльності.	Студент виявляє початкові творчі здібності: уміє працювати зі спеціальною літературою (наукові журнали тощо); знаходить джерела інформації та самостійно використовує їх відповідно до цілей, які поставив викладач, свою відповідь ілюструє схемами, прикладами з життя; проводить самоперевірку виконаної роботи; може з неповним обґрунтуванням пояснити виконання завдань підвищеного (комбінованого)

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
			рівня.
	94-97 балів	Студент вільно висловлює власні думки, визначає програму особистої пізнавальної діяльності, самостійно оцінює різноманітні наукові дослідження, висловлюючи особисту позицію щодо них; без допомоги викладача знаходить джерела інформації і використовує одержані відомості відповідно до мети та завдань власної дослідницької діяльності.	Використовує набуті знання в нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує особисту життєву позицію, узгоджуючи її з загальнолюдськими цінностями.

Рівень	Бали за 100-бальною системою	Критерії оцінювання відповіді	
		Теоретичні знання	Вміння
<i>Високий рівень знань «5» (творчий)</i>	98-100 балів	Студент виявляє особливі творчі здібності, глибоко розуміє суть та зміст методології наукових досліджень; подає ідеї згідно з вивченим матеріалом, робить творчо обґрунтовані висновки; вміє аналізувати і систематизувати матеріали власних досліджень; визначає порядок особистої дослідницької діяльності, самостійно оцінює її результати. Активно займається науково-дослідною роботою.	Студент самостійно розвиває власні обдарування і нахили, вміє самостійно здобувати знання, формулювати соціальну проблему і визначати шляхи її розв'язання дослідницькими методами; вести дискусію з конкретного питання; проводити дослідження високої складності.

11. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	

82-89	B	добре	зараховано
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ДОДАТОК №3.

Рекомендована література з курсу «Методологія наукових досліджень»

Основна

1. Адаменко М. І. Основи наукових досліджень / М. І. Адаменко, М. В. Бейлін. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 188 с.
2. Артемчук Г. І., Курило В. М., Кочерган М. П. Методика організації науково-дослідної роботи: навч. посіб. для студ. та викл. ВНЗ / Київ. держ. лінгв. ун-т. – К. : Форум, 2000. – 270 с
3. Бобилєв В. П., Іванов І. І., Пройдак Ю. С. Методологія та організація наукових досліджень: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ : Системні технології, 2008. – 264 с.
4. Гуменна О. А. Основи наукових досліджень. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007. – 99 с
5. Гуменюк І. Л. Алгоритм наукового дослідження / І. Л. Гуменюк, С. М. Коваленко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 46 с.
6. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 236 с.
7. Кислий В. М. Організація наукових досліджень: навчальний посібник / В. М. Кислий. – Суми : Університетська книга, 2011. – 224 с.
8. Клименюк О. В. Технологія наукового дослідження: Авторський підручник. – К. – Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. – 308с
9. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень: Навчальний посібник. – Рівне : НУВГП, 2010. – 176 с
10. Крушельницька В. О. Методологія та організація наукових досліджень: Навч. посіб. – К. : Кондор, 2003. – 192 с
11. Ланде Д. В. Основи інформаційного та соціально-правового моделювання: навч. посіб. / Д. В. Ланде, В. М. Фурашев, К. В. Юдкова. – К. : НТУУ «КПІ», 2014. – 220 с.

12. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
13. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 254 с.
14. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник / С. О. Сисоєва, Т. Є. Кристопчук. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 360 с.
15. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень: Навчальний посібник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2003. – 240 с.
16. Чернілевський Д. В. Методологія наукової діяльності: Навчальний посібник / За ред. професора Д. В. Чернілевського. – Вінниця : Вид-во АМСКП, 2010. – 484 с.
17. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науководослідницької діяльності. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.
18. Вербець В.В. Методологія та методика соціологічних досліджень. – Острог, 2001. – 185 с.
19. . Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. – М.: Прогресс, 1976.
20. Вербець В.В. Методологія та методика соціологічних досліджень: Навчально-методичний посібник. – Друге вид. доп. і перероб. – Рівне: РДГУ: Інститут соціальних досліджень, 2006. – 167 с.
21. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. А. Є. Конверського. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 352 с.
22. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: Навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсеєв. — 3-е вид., перероб. і допов. — К.: ВД «Професіонал», 2005. — 240 с.

23. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі [Текст]: Навч. посібник / І. П'ятницька-Позднякова. — К.: [б.в.], 2003. — 116 с.
24. Важинський С.Е., Щербак Т.І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. / С. Е. Важинський, Т І. Щербак. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – 260 с.

Додаткова

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник / О. В. Безпалько. К. : «Центр учбової літератури», 2009. 208 с.
2. Борецька Н. П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми / Н. П. Борецька. – Донецьк, 2001.
3. Вступ до соціальної роботи : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / [за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича]. – К. : Академвидав, 2005. – 304 с.
4. Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» у редакції від 22.03.2002 р., № 2334-III.
5. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» від 01.06.2000 р., № 1768-III.
6. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р., № 2017-III.
7. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 р., № 966-IV.
8. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 р. № 2558-III.

Інформаційні ресурси

1. Бібліотека Житомирського державного університету імені Івана Франка[Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: http://irbis.zu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_11/cgiirbis_64.exe .
2. Бібліотека українських підручників [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://pidruchniki.ws/> .

3. Библиотека Гумер [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.gumer.info/>
4. Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: www.dnpb.gov.ua .
5. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>
6. Юридичний портал України : [офіційний сайт] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lawportal.com.ua .
7. Varota [офіційний сайт] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://varota.com.ua/2017/11/28/socialni-viplati-vid-derzhavi-yak-zrostut-socstandarti-z-1-grudnya-v-ukra%D1%97ni/> .